

**JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
PEDAGOGICKÁ FAKULTA**

KATEDRA PEDAGOGIKY A SPOLEČENSKÝCH VĚD

**Pohledy a postoje žáků základních škol na návykové látky
Diplomová práce**

České Budějovice 2010

Vedoucí diplomové práce:
Mgr. Miroslav Procházka, Ph.D.

Vypracovala:
Hana Dostálová

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích 29.6. 2010

.....
Hana Dostálová

Poděkování

Děkuji Mgr. Miroslavu Procházkovi, Ph.D. za odborné vedení této práce, cenné rady a podnětné připomínky. Dále děkuji všem, kteří mi byli při tvorbě práce jakkoliv nápomocni.

Motto

„Jeden gram prevence vyváží jeden kilogram terapie a jednu tunu zákonné represe.“

John Fitzgerald Kennedy

Anotace

V diplomové práci se autorka zabývá rozbořem postojů a pohledů žáků základních škol na otázky spojené s experimentováním s drogami. Analýza těchto poznatků, společně s analýzou realizované prevence v prostředí školy má být hlavním přínosem pro realizaci efektivní primární prevence. Práce je rozdělena do dvou částí. Teoretická východiska diplomové práce na základě odborné literatury mapují sociální prostředí, jeho vlivy a jeho možné působení na dítě v otázkách návykových látek. Praktická část práce je pak orientována na rozbor realizované prevence v prostředí základních škol a s ní související hodnoty a postoje žáků k návykovým látkám. Autorka vymezila metody a předpoklady výzkumné práce a analyzovala její výsledky.

Annotation

In this dissertation the author discusses and analyzes viewpoints and opinions of primary school children regarding experimenting with drugs. This analysis, along with the analysis of current prevention in a school environment, aims to contribute to primary prevention. This dissertation is divided into two parts. The theoretical part of this dissertation outlines, on the basis of specialist literature, the potential influence of social background on a child in terms of substance abuse. The practical section of this essay then discusses current prevention in primary and secondary schools and students' subsequent values and viewpoints regarding addictive substances. The author has outlined the various methods and presuppositions regarding this essay and has analyzed its results.

Obsah

Úvod.....	7
I. Teoretická část.....	9
1 Základní pojmy	9
2 Vliv rodinného prostředí na vývoj dítěte a jeho postoje	15
2.1 Proměny funkcí rodiny	15
2.2 Resilience rodiny.....	19
2.3 Rodina jako model rizikového chování.....	21
3 Vliv školního prostředí na vývoj jedince	23
4 Vrstevnické party a jejich vliv na vývoj jedince	27
5 Protidrogová politika České republiky v kontextu evropského prostředí.....	31
5.1 Realizace prevence ve školním prostředí	36
5.2 Prevence v dalších životních prostředích jedince	37
II. Praktická část	40
6 Cíle a předpoklady praktické části.....	40
6.1 Výzkumné otázky.....	41
6.2 Předpoklady	41
7 Metodologie praktické části	43
8 Prezentace výsledků dotazníkového šetření	46
9 Závěr praktické části a diskuze k výzkumným předpokladům	60
9.1 Diskuze k výzkumným předpokladům.....	61
Závěr	64
Seznam tabulek a grafů	66
Seznam použité literatury a internetové zdroje	67
Přílohy.....	70

Úvod

Návykové látky a prevence jsou často diskutovaným tématem pedagogů, lékařů i laické veřejnosti. O drogách a prevenci bylo napsáno již mnoho odborných prací a článků, toto téma se do jisté míry jeví jako již dost omšelé klišé, ale přesto nás narůstající spotřeba návykových látek, vzrůstající počet experimentů i uživatelů nutí k dalšímu zamyšlení. Dnes a denně si odborníci kladou mnoho otázek. Proč děti neodmítají návykové látky? Jakou alternativu jim za tento životní styl nabídnout? Je současná prevence skutečně aktuální a je schopna reagovat na problémy dnešních dětí?

Na tyto otázky se snaží odpovědět řada autorů, avšak většina z publikovaných prací ustrne na zkoumání zkušenosti s návykovou látkou a příčinami prvotních impulsů k užití. Úplně jen opomíjen nejdůležitější fakt celé prevence – tím jsou postoje a názory dětí na návykové látky. Pokud bychom měli důsledně hledat příčiny užívání návykových látek, musíme vědět, jaký postoj k nim potenciální uživatel má. Právě analýza těchto poznatků by měla být základním pilířem pro realizaci efektivní primární prevence.

Neopomenutelnou součástí efektivní prevence by měla být evaluace jejího dosavadního průběhu. Ač je tento úkol vyžadován i mezinárodními dokumenty, na které se Česká republika při stanovování protidrogové politiky odvolává, je školami často opomíjen. Prevence ve školním prostředí byla vedena ve stejném duchu po několik let, až na konci 90. let se začalo spekulovat o její účelnosti. Ukázalo se, že dosud používané aktivity jsou jen těžko aplikovatelné na děti 21. století. Doba se změnila, změnily se i podmínky, v nichž děti vyrůstají, a proto je nutné změnit i koncepci prevence.

Cílem této diplomové práce není kritická analýza činnosti škol v oblasti prevence, ale hledání nových směrů, kterými se v budoucnu vydat, aby byla prevence efektivnější a přínosnější.

První část práce spočívá v teoretickém vymezení základních pojmů optikou několika erudovaných odborníků jako je Karel Nešpor, Oldřich Matoušek nebo Blahoslav Kraus. Druhá část se zabývá sociálním prostředím, jež je blízké dětem staršího školního věku, osvětluje problematiku vlivu rodiny, školy a vrstevnických part, jakožto klíčových činitelů v oblasti socializace. V třetí části práce je naznačeno schéma protidrogové politiky České republiky v kontextu Evropské unie a aplikace těchto požadavků do podmínek základních škol.

Praktická část práce stanovuje metody, výzkumné předpoklady a v neposlední řadě je analýzou dat, která se podařilo získat v terénu. Na jejich základě je konstruován závěr práce.

I. Teoretická část

1 Základní pojmy

Na úvod této práce je nutné vysvětlit pojmy, se kterými budeme na následujících stránkách opakovaně pracovat. Tato diplomová práce se zabývá otázkami formování jedince prostřednictvím primární prevence ke zdravému životnímu stylu bez návykových látek a její efektivitou v podmínkách základní školy.

V daném kontextu za klíčové pojmy považujeme dítě, pubescence, sociální prostředí, návykové látky, prevence, evaluace a protidrogová politika.

Výzkumnou jednotkou pro tuto práci je **dítě**. Podle platné Úmluvy¹ o právech dítěte z roku 1991 je za dítě považována každá lidská bytost mladší osmnácti let. Vzhledem k povaze této práce nás zajímá pouze období, které je ve vývojové psychologii označované jako pubescence, čímž se rozumí jedinec ve věku od 10 let do 15 let, kdy navštěvuje druhý stupeň základní školy.

Vágnerová² období **pubescence** charakterizuje jako období velkých zvrátů v oblasti fyzické, psychické i sociální. Neoddělitelnou součástí pubescence je tělesné dospívání jako např. růst postavy, proměna proporcí, sekundární pohlavní znaky, funkce pohlavních orgánů a pohlavní zralost, která znamená pro většinu jedinců dost významnou změnu, mnohdy spojenou s psychickou zátěží. Výrazné tělesné změny mohou v některých případech vést k pocitu ohrožení vlastní identity a ztrátě sebejistoty.

Stejně jako tělesné změny, tak i ty psychické jsou podmíněny proměnou hormonálních funkcí. Vágnerová vidí jako důsledek této hormonální disproporce kolísavost emočního naladění, velkou labilitu a přecitlivělé reagování na běžné podněty. V psychickém vývoji lze v období pubescence pozorovat u jedince:

- výkyvy v emocích (dost intenzivní, ale krátkodobé),
- impulsivnost a nedostatek sebeovládání,
- nízkou frustrační toleranci,
- přecitlivělost,
- zvýšenou uzavřenost ve smyslu nechuti projevovat city navenek,

---

¹ Dostupné z WWW: http://www.stopdetskepraci.cz/download/pdf/documents_2.pdf, [cit. 12.4. 2010]

² VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie*. 1. vydání. Praha: Portál, 2000. s. 522. ISBN 80- 7178-308-0

- emoční nevyrovnanost a s ní spojené výkyvy v sebehodnocení,
- vztahovačnost.

Všechny výše zmíněné změny se komplexně projeví v oblasti rozvoje vlastní identity a osobnosti. Vedle sebepoznání je pro pubescenta důležité srovnání s ostatními lidmi, které mu může poskytnout soutěživé prostředí školy či vrstevnických part, ve kterých se jedinec vymezuje vůči něčemu nebo někomu jinému a toto srovnání mu přináší informace o sobě samém, o jeho vlastnostech a kompetencích.

Během puberty probíhají velké změny i ve vztazích, jež pubescenta obklopují. Utváření vlastní identity je spojeno s konfrontací všech vztahů. Dospívající odmítá podřízenou roli, která mu jako dítěti připadala a odmítá i nadřazenost autorit (např. rodiče a učitelé), je kritický a netolerantní k dospělým a vyžaduje rovnoprávnost, která má být důkazem jeho posunu z podřízené role dítěte.

Langmeier³ se o tomto období vyjadřuje jako k období souběžně a navzájem závisle probíhajících změn tělesných, psychických a sociálních. Pubescenci dělí na fázi prepuberty od 11 let do 13 let, kdy je započat především fyzický vývoj a fázi vlastní puberty od 13 let do 15 let, které charakterizují především změny v oblasti psychického a sociálního vývoje.

Podle slovníkové⁴ definice lze pod pojmem **sociální prostředí** uvést souhrn všech předmětů, jevů a vztahů, které existují kolem nás a vytváří podmínky pro život. Spadá sem rodinné a pracovní prostředí, vzdělání, ale i vazby přátelské a s nimi spojené hodnoty, které jednotlivá prostředí uznávají. Kraus⁵ životní prostředí vymezuje jako tu část světa, se kterou je člověk v interakci. Poláčková a Kraus⁶ také zdůrazňují, že prostředí člověka není omezeno jen na hmotné podněty, ale zahrnuje i duchovní systém společnosti jako je např. umění, věda, morálka apod.

Prostředí má zásadní vliv na socializaci jedince, do jisté míry je determinantem chování jedince, který je tímto prostředím formován od prvních krůčků až do konce života. Vzhledem k tematickému zaměření celé práce je nezbytné zmínit vztah mezi sociálním prostředím a vznikem patologického chování.

³ KREJČÍŘOVÁ, D. LANGMEIER, J. *Vývojová psychologie*. 2. vydání. Praha: Grada, 2007. 352 s. ISBN 80-247-1284-9, s. 138

⁴ MAŘÍKOVÁ, H., PETRUSEK, M., VODÁKOVÁ, A. *Velký sociologický slovník, II. Svazek P-Z*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 1996. 1627 s. ISBN 80-7184-310-ISBN: 80-7184-310-5

⁵ KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. 1. vydání. Praha: 2008, 215 s. ISBN 80-7367-383-3

⁶ KRAUS, B. POLÁČKOVÁ, V. *Člověk - prostředí - výchova : k otázkám sociální pedagogiky*. 1. vydání. Brno: Paido, 2001, 199 s. ISBN 80-7315-004-2

Člověk se rodí jako bytost biologická, je určován vrozenými instinkty a bytostí společenskou se stává až během života ve společnosti, kdy prochází procesem socializace za působení sociálního prostředí, které ho formuje a vštěpuje mu normy. Socializace je vždy pevně vázána k nějakému prostředí⁷.

Přesně vymezit termín sociálního prostředí nedokáže ani sociologický slovník⁸, který je definuje v nejširším smyslu jako souhrn všech sociálních aspektů, což zahrnuje prostředí společenských styků, bezprostřední společenské komunikace a také životní prostředí a sociální podmínky. Daleko výstižnější je označení sociálního prostředí jako referenční skupiny, která zahrnuje rodinu, pracovní skupinu nebo školní kolektiv a jakoukoli specifickou skupinu, jež má na jedince vliv.

Proces socializace, nejdůležitější kritérium pro začlenění jedince do společnosti, probíhá v několika fázích. Primární socializace je zcela v rukou rodiny, kde se dítě od narození zhruba do tří let učí zásady a normy života ve společnosti. Návyky získané v tomto období jsou zpravidla stabilní po zbytek života. Sekundární socializace již překračuje hranice rodiny, dítě příchodem do nové sociální skupiny jako je školka nebo škola získává nové interakce a jsou na něj kladeny další společenské normy. V tomto období dochází k vytvoření vlastní identity jedince a zaujetí určité sociální role, kterou jedinec ve společnosti sehrává. Proces sekundární socializace není nikdy dokončen, člověk po zbytek života vstupuje do nových sociálních skupin a je nucen se přizpůsobovat společenskému řádu⁹.

Sociální prostředí je klíčovým faktorem pro vývoj jedince a jeho životní postoje. Největší vliv na formování životního stylu a hodnot jedince v raném dětství má bezesporu rodina. Jedinec do jisté míry přejímá hodnoty zakotvené v rodině, vztah k vzdělání, vztah k majetku, potřeby komunikace a také vztah k návykovým látkám.

V období pubescence vliv rodiny klesá a do popředí se dostávají vrstevnické skupiny a v menší míře i škola.

Návykovou látku (drogu) lze definovat několika způsoby. Velký lékařský slovník¹⁰ ji definuje jako jakoukoli chemickou látku, přírodního nebo syntetického původu, která působí na centrální nervovou soustavu, mění mozkové funkce

---

⁷ KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. 1. vydání. Praha: 2008, 215 s. ISBN 80-7367-383-3, s.59

⁸ MAŘÍKOVÁ, H., PETRUSEK, M., VODÁKOVÁ, A. *Velký sociologický slovník, II. Svazek P-Z*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 1996. 1627 s. ISBN 80-7184-310-5

⁹ JANDOUREK, J. *Sociologický slovník*. 1. vydání. Praha: Portál, 2001. 286 s. ISBN 978-80-7367-269-0

¹⁰ Dostupné z WWW: <http://lekarske.slovníky.cz/>, [cit.15.4.2010]

a způsobuje dočasné změny vědomí, vnímání, chování a nálady. Časté užívání návykové látky může vyvolat touhu po opětovném užití tzv. craving (bažení), až úplně ovládnutí života jedince a vznik fyzické či psychické závislosti.

Nešpor je v definici drogy obecnější: „*jakákoliv přírodní nebo syntetická látka, která po vpravení do živého organismu mění jednu nebo více psychických či tělesných funkcí.*“¹¹ Tuto definici poté zužuje a za drogu považuje skupinu látek ovlivňujících psychiku. O vlivu návykových látek na psychický stav člověka hovoří Záškodná¹², podle níž návykové látky způsobují hlavně změny prožívání reality, ale i změny vnímání, myšlení a vědomí. Při dlouhodobém užívání dochází k nevratnému poškození právě těchto složek psychiky.

Heller¹³ považuje za drogy takové látky, jejichž účinky vyvolávají pocit opojení, otupení či povzbuzení a zároveň jsou spojené se širokou škálou pocitů a prožitků. Také se může jednat o látky poskytující úlevu od somatických nebo psychických potíží.

Podle Presla¹⁴ lze považovat za drogu každou látku, která splňuje dva základní požadavky:

1. má psychotropní účinek, tzn. má schopnost ovlivňovat psychické procesy,
2. má schopnost vyvolat závislost. Zde Presl zdůrazňuje, že schopnost vyvolat závislost není striktně vázána pouze na látky, ale návykové chování mohou vyvolat i výherní automaty nebo televize

Abychom předcházeli negativním jevům, musíme vytvořit adekvátní prevenci. Problematiku sociálně nežádoucích jevů velmi dobře vystihuje Ivan Skalník¹⁵, který ji přirovnává k ledovci. Jeho vrchol, ten který je vidět, je pouhou desetinou, ale je to jediné, co může společnost ovlivňovat - „osekávat vrchol ledovce“ a to, co je pod hladinou má daleko větší význam. To lze ovlivnit jediným způsobem a to „zahříváním oceánu“. Pokud převedeme tuto myšlenku do odborné terminologie,

---

¹¹ NEŠPOR, K. *Vaše děti a návykové látky*. 1. vydání. Praha: Portál, 2001. 160 s. ISBN 80-7178-515-6, s.144

¹² ZÁŠKODNÁ, H. *Pojetí závislosti na návykových látkách*. 1. vydání. Ostrava: Scholaforum, 1997. 27 s. ISBN 80-86058-36-0, s. 10

¹³HELLER, J, et al. *Závislost známá neznámá*. 1.vydání. Havlíčkův Brod: Grada Publishing, 1996. 162 s. ISBN 80-7169-277-8

¹⁴ PRESL, J. *Drogová závislost. Může být ohroženo i Vaše dítě?* 2. vydání. Praha: MAXDORF, 1995. 88 s. ISBN 80-85800-25-X

¹⁵ KALINA, K. et al. *Drogy a drogové závislosti 2 mezioborový přístup*. 1. vydání. Praha: Úřad vlády ČR, 2004,s. 343 ISBN 80-86734-05-6, 285-290

dostaneme se k termínu specifické prevence, ono osekávání ledovce, a k nesespecifické prevenci zahrnující ono zahřívání oceánu.

Optikou Kaliny¹⁶ lze na **prevenci** pohlížet jako na systém opatření, který má bránit nějakým nežádoucím jevům ve společnosti. Prevence sociálně - patologických jevů se především zaměřuje na ochranu jedince před nežádoucími společenskými jevy jako je násilí, návykové látky, kriminalita nebo rasismus.

Systém prevence je dělen na primární, sekundární a terciární. Cílem primární prevence je zkoumat podmínky a příčiny vzniku sociálně patologických jevů a bránit jejich vzniku. Sekundární prevence si za cíl klade zabránit prohlubování a rozšiřování již vzniklých sociálně patologických jevů a zaměřuje se hlavně na rizikové skupiny. Terciární prevence je zaměřena na jedince, kteří propadli jistému typu rizikového chování, a má zabránit jejich recidivě k sociálně nežádoucímu chování.

Primární prevence je realizována navzájem propojenými částmi specifické a nesespecifické prevence. Nesespecifickou prevencí se rozumí veškeré aktivity, metody a přístupy, které sice přímo nesouvisí s užíváním návykových látek, šikanou nebo rasismem, ale umožňují rozvoj harmonické osobnosti, možnost rozvoje nadání, zájmů a pohybových a sportovních aktivit, které vedou ke zdravému životnímu stylu. V prostředí školy je kladen mnohem větší důraz na specifickou prevenci, která je realizována systémem aktivit a služeb, specificky zaměřených už na samotné jevy rizikového chování ve snaze předejít jejich výskytu. Možnostem prevence a její realizaci se budeme věnovat v kapitole Protidrogová politika ČR v kontextu evropského prostředí.

Zásadní význam pro určení toho, jestli aktivity a metody prevence fungují, tak jak by měly a zda se na nich dá něco zlepšit, zajišťuje **evaluace**.

Koncepce prevence spadá do komplexního plánu **protidrogové politiky ČR**. Vládní dokument¹⁷ charakterizuje protidrogovou politiku jako soubor opatření, jež mají regulovat užívání návykových látek a rizika s nimi spojená. Tento plán je od roku 2001

---

¹⁶ KALINA, K. et al. *Drogy a drogové závislosti 2 mezioborový přístup*. 1. vydání. Praha: Úřad vlády ČR, 2004, s. 343, ISBN 80-86734-05-6, s. 276-281

¹⁷ Dostupné z WWW: http://www.vlada.cz/assets/ppov/protidrogova-politika/dokumenty/publikace/Strategie_05-09_CZ_web.pdf, [cit. 15.6. 2010]

tvořen v souladu s plánem protidrogové politiky EU¹⁸, což bylo také jednou z podmínek pro přijetí České republiky do EU v roce 2004.

---

¹⁸Dostupné z WWW: <http://www.emcdda.europa.eu/html.cfm/index6790EN.html> , [cit. 15.6. 2010]

2 Vliv rodinného prostředí na vývoj dítěte a jeho postoje

Následující kapitola se zaměří na problematiku rodiny, jakožto primárního činitele v oblasti socializace.

2.1 Proměny funkcí rodiny

Současná česká společnost prošla v posledních desetiletích značnými změnami, zejména v oblasti politické a ekonomické, které zapůsobily i v oblasti lidských vztahů. Společnost se po roce 1989 transformovala na demokratickou a svobodnou, obnovily se kontakty se západním světem, které přinesly mnoho nových a podnětných impulsů, ale zároveň se rozšířily trendy negativní, projevující se ve společenských a rodinných vztazích.

V posledních letech se ukazuje důležitost nejmenší společenské struktury a to rodiny. Výstižně toto tvrzení potvrzuje Matoušek, když říká, že: „*Model rodiny tvořené rodiči, jejich dětmi, případně prarodiči vykazuje neobyčejnou stabilitu ve všech epochách vývoje lidstva a ve všech známých současných společnostech. Prakticky neexistuje žádný typ společnosti, který by se neopíral o rodinu jako svůj základní článek.*“¹⁹

Rodina je definována dle sociologického slovníku²⁰ jako původní a nejdůležitější společenská skupina a instituce, jejíž členové jsou spojeni pokrevními, manželskými či právními svazky, a nese především funkce reprodukční, sociálně-ekonomické, kulturně-výchovné, sociálně-psychologické a emocionální. Z hlediska sociologie je rodina zásadní společenskou jednotkou, která se podílí na procesu začlenění dítěte do společnosti. Podle Krejčířové a Langmeiera: „*Rodina uvádí rozhodujícím způsobem dítě do lidské společnosti, učí je základním způsobům společenského chování a předává mu kulturní statky společenství.*“²¹ Ukazuje se, že proces primární a sekundární socializace probíhající zejména v rodině je klíčový pro správný osobnostní vývoj jedince.

¹⁹ MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3. vydání. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. 161 s. ISBN 80-86429-19-9; s. 9

²⁰ MAŘÍKOVÁ, H., PETRUSEK, M., VODÁKOVÁ, A. *Velký sociologický slovník*, II. Svazek P-Z. 1. vydání. Praha: Karolinum, 1996. 1627 s. ISBN 80-7184-310-5

²¹ KREJČÍŘOVÁ, D. LANGMEIER, J. *Vývojová psychologie*. 2. vydání. Praha: Grada, 2007. s. 352. ISBN 80-247-1284-9; s.183

Výše zmíněné společenské změny po roce 1989, které dopadly i na funkci rodiny, jež do této doby byla jediným útočištěm před neutěšenou politickou i společenskou situací v Československu, popsal Karel Balcar²². Ve svém výzkumu z roku 1991 poukazuje k funkčním změnám rodiny, které vedly k oslabení vzájemné pospolitosti členů v důsledku nových příležitostí pro jednotlivce v rodině. Obdobná studie Zuzany Hájkové²³ vycházející z Balcarova modelu z roku 2001 ukazuje následující sociodemografický model české rodiny 21. století:

- Snížená míra sňatečnosti a s tím související výrazný nárůst počtu tzv. „faktických manželství“, která jsou v čase méně stabilní, neboť k rozhodům dochází snadněji (nemusí podstoupit rozvod)
- Postupný růst průměrného věku vstupu do manželství
- Nárůst počtu uniparentálních rodin
- Snižování počtu členů domácnosti, klesá počet dětí v rodině; častěji než dříve se setkáváme s cíleně bezdětnými rodinami
- Snížená porodnost i potratovost související s plánovaným rodičovstvím a antikoncepcí
- Prohlubování ekonomických rozdílů jak mezi rodinami navzájem, tak v rámci jedné rodiny
- Životní styl určovaný ekonomickou situací rodiny, včetně výběru aktivit, přátel, prostředí
- Vlivy ekonomické, např. podnikání (narušení rodinných vztahů vlivem nedostatku času, úbytek společně tráveného času rodiny nebo naopak zvýšení soudržnosti rodiny v důsledku společného podnikání) nebo nezaměstnanost
- Zaměřenost na výkon, často na úkor vztahu
- Fenomén domácího násilí a relativní nárůst osobnostní nebo sociální patologie

V neposlední řadě je nutné zmínit hledisko sociální politiky státu, které v nemalé míře zapřičiňuje změny sociálních rolí v rodině. Klesá role otce jako živitele a roste emancipace žen na trhu práce. Dnes je žena ve většině případů stejnou měrou zapojena

---

²² HÁJKOVÁ, Z.; ŠMOLKA, P. Klientela manželských poraden v období transformace. In *Děti, mládež a rodiče v období transformace*. Plaňava, I.; Pilát, M. Brno: Masarykova univerzita, 2002. s 135 – 137

²³ HÁJKOVÁ, Z.; ŠMOLKA, P. Klientela manželských poraden v období transformace. In *Děti, mládež a rodiče v období transformace*. Plaňava, I.; Pilát, M. Brno: Masarykova univerzita, 2002. s 135 - 137

do ekonomického chodu domácnosti, což lze najít i ve studii Oldřicha Matouška, která hovoří o tom, že: „Zaměstnání ženy je pro většinu rodin stále ještě ekonomickou nutností; málokterá rodina by dnes vystačila s jedním platem. Žena je u nás přetížena souběžnými požadavky práce a domácnosti.“²⁴. V českém prostředí jsou na ženy kladeny veškeré výchovné požadavky, muži se zpravidla na výchově dětí podílejí v menší míře, vlivem toho dochází k poklesu otcovské autority, ale neznamená to, že by postávání otce v rodině bylo nahraditelné, právě naopak. Pro dítě je nutná přítomnost obou rodičů, tedy vzor obou sociálních rolí.

Výše jmenované jevy nejsou charakteristické pouze pro českou společnost je to jev globální, ohrožující fungování západních společností.

Dosud byla zmíněna pouze ekonomicko – sociální hlediska fungování rodiny, ale daleko podstatnější je emocionální funkce rodiny. Úkolem rodiny je emocionální naplnění jednotlivých členů. Hlavním měřítkem funkčnosti rodiny v této oblasti je podle Matouška²⁵ emoční spokojenost manželů a také emoční uspokojení dětí.

Právě selhání v oblasti emočního uspokojení členů rodiny je v centru pozornosti mnoha psychologů a vědců více než půl století. Výzkumy z 50. let přinesly informace o citovém strádání - deprivaci, kdy nedochází k naplnění citových potřeb, chybí pocit jistoty, vzájemnosti a lásky. Vazba mezi rodiči a dítětem, popř. mezi ostatními členy rodiny je považována za klíčový činitel v psychickém a socializačním vývoji dítěte.

Pro dítě je důležité, aby se mezi ním a rodiči vytvořila vazba. Matoušek²⁶ hovoří o tzv. „základní důvěře“ k dospělému člověku, kdy dítě cítí bezpečí a lásku. Pokud nedojde k naplnění potřeby bezpečí, dítě si vytváří vazbu:

- a) *ambivalentní* charakterizovanou zesilováním emočních projevů s dvojnásobným postojem k rodiči
- b) *vyhýbavou* vazbu, která je charakterizována tím, že dítě potlačuje potřebu emočního uspokojení a stylizuje se do postavy nezávislého jedince

---

²⁴ MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3. vydání. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. 161 s. ISBN 80-86429-19-9; s. 36

²⁵ MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3. vydání. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. 161 s. ISBN 80-86429-19-9

²⁶ MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence. Možné příčiny, současná struktura, programy prevence kriminality mládeže*. 1. vydání. Praha: Portál, 1998. s.336. ISBN 80-7178-226-2

- c) *chaotická* vazba je provázána střídajícími se projevy náklonnosti, potřeby blízkosti rodiče a následné jeho odmítání

Souvislosti mezi druhem vazby a delikventním chováním dokládá Matoušek a Kroftová: „*Studie delikventně se jednajících mladistvých založené na jejich popisu rodinného prostředí (shrnutí těchto studií viz Snyder a Patterson, 1987) ukazují rodinné prostředí přestupníku zákona jako chladné, s minimem rodičovského zájmu o děti. Rodiče jsou dětmi charakterizováni jako pasivní či odmítaví, nezainteresovaní na potřebách dítěte. V takových rodinách je pravděpodobnější, že se u dítěte vyvine některý z výše zmíněných druhů nejisté vazby k rodiči, a tím pádem i ke světu dospělých.*“²⁷.

Deprivace nemusí vždy souviset s narušenou vazbou mezi rodičem a dítětem. Zdeněk Helus²⁸ například hovoří o deprivaci vyvolané tzv. traumatickou krizí (úraz, smrt blízké osoby, odloučení rodičů nebo zneužití či napadení), v jejímž důsledku se jedinec dostává do psychicky nezvládnutelného šoku, není schopen vyrovnat se realitou běžným způsobem a může mít tendenci k delikventnímu chování.

K delikventnímu chování nemusí vést jen narušená vazba mezi rodičem a dítětem, ale také například příliš tvrdá disciplína v rodině a agresivita rodičů k dítěti, která se stává vzorem, typem naučeného chování, jež dítě svým chování pouze napodobuje. Často zmiňovaným rizikovým faktorem je nepřítomnost jednoho z rodičů v rodině, nejčastěji otce. Dítě postrádá vzor, se kterým by se mohlo identifikovat.

Specifickou skupinou, která se často potýká s delikventním chováním, jsou děti, které neprošly rodinnou výchovou jako takovou, ale pouze ústavní výchovou. Jistá izolace jedince od reálného světa, chybějící vzory chování a naivita je často vedou na scestí.

Působení v rodině není jednosměrné, platí zde vzájemné ovlivňování probíhající v obou směrech - od rodičů k dítěti, ale i od dítěte k rodičům. Jde o interakci v rodinném prostředí. Na základě této interakce můžeme přistupovat k dvěma teoriím vzniku delikventního chování jedince:

---

²⁷ MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence. Možné příčiny, současná struktura, programy prevence kriminality mládeže*. 1. vydání. Praha: Portál, 1998. s.336. ISBN 80-7178-226-2; s. 43 (kurzíva v originále)

²⁸ HELUS, Z. *Sociální psychologie pro pedagogy*. 1. vydání. Praha: Grada, 2007. s 280. 80-247-1168-3

- a) klasický přístup ke vzniku delikventního chování přistupuje lineárně. Tedy znaky rodiny jsou na jedné straně a delikventní jednání na straně druhé a mezi nimi je *vztah lineární kauzality*
- b) jiný přístup k delikventnímu chování přistupuje jako k *cirkulární kauzalitě*. Podle Matouška a Kroftové: „*To znamená, že teoretik se předem vzdává názoru na to, co předcházelo dříve a co později. Popisuje jevy ve strukturální souvislosti „zde a nyní“ pozorovatelných interakčních vzorců.*“²⁹

V praxi se častěji uplatňuje první přístup, který umožňuje predikaci delikvence a snadnější konstrukci preventivních programů.

Vliv na delikventní chování má také způsob řešení konfliktů v rodině. Řadou výzkumů je potvrzeno, že dítě vyrůstající v klidném rodinném prostředí má menší sklony k delikventnímu chování než dítě vychovávané v rodině, kde se vyskytují otevřené konflikty. V takovýchto rodinách lze pozorovat: „*mnoho obviňování, nevěcné a emoční diskuse o problémech, mnoho agresivních obran vlastní osoby, nepřesnější definice problémů, méně přijímání odpovědnosti, méně přátelských sdělení, méně snahy zhodnotit, jak se zkoušené řešení problému prakticky osvědčuje.*“³⁰ Dítě se tak opět učí špatnému vzoru řešení problému, není schopno adekvátně reagovat na vzniklé konfliktní situace a často se jediným řešením stává unik.

2.2 Resilience rodiny

Od 70. let se ve společenských vědách při zkoumání sociálně patologických jevů objevuje tato otázka: co způsobuje, že selhávají někteří jedinci vystaveni nepříznivým životním situacím během vývoje a jiní nikoli? Termínem osvětlujícím tento problém je *resilience rodiny*. Co pod tímto termínem hledat?

„*Jde o dynamickou rovnováhu mezi nároky na udržení základních funkcí rodiny při různých obtížích, stresových situacích či napětí, a mezi kapacitou rodiny a jednotlivých členů se s nimi vyrovnat, vzájemně se podporovat a rozumně komunikovat. Zároveň jde o vytvoření identity rodiny, tj. o to, jak chápe sebe sama jako sociální jednotku, jak vnímá své role navenek, jaký styl života si vytváří, jaký pohled na svět přijímá a co*

²⁹MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence. Možné příčiny, současná struktura, programy prevence kriminality mládeže*. 1. vydání. Praha: Portál, 1998. s.336. ISBN 80-7178-226-2 ; s. 47

³⁰MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence. Možné příčiny, současná struktura, programy prevence kriminality mládeže*. 1. vydání. Praha: Portál, 1998. s.336. ISBN 80-7178-226-2

považuje za podstatné hodnoty ve vztahu k okolnímu světu.“³¹ Resilience je proces dynamický, jímž rodina reaguje na změny vně rodiny i změny ve společnosti.

Podle Břicháčka³² jsou charakteristickými rysy podporujícími odolnost rodiny:

- pozitivní emoční vztahy, umožňující poskytovat i přijímat vzájemnou sociální oporu a z ní plynoucí životní jistotu;
- soudržnost a spolupráce všech členů;
- vzájemný respekt;
- srozumitelná a otevřená komunikace všech členů navzájem;
- proměnlivá dělba rolí;
- dynamika vztahů plynoucí z postupných změn rolí, ve kterých se projevují vývojové fáze rodiny;
- schopnost, dovednost i ochota řešit a překonávat konflikty i zátěžové situace;
- opora rodiny v širším sociálním zázemí.

Odolnost rodiny je silně vázána na již zmíněné faktory jako je stabilita a pozitivita vazeb dítě – rodič, naplnění emočního uspokojení a komunikace. Mnohdy bývá resilience rodiny ovlivněna vnějšími vlivy např. nezaměstnanost, chudoba, nespokojenost v zaměstnání či sociální nejistota. Odolnost rodiny klesá pokud je porušena sociální zakotvenost rodiny, neboť rodina je nutně jako sociální skupina zapojená do struktury společnosti a potřebuje nutně širší zázemí.

Odolnost rodiny může být narušena náhlou traumatizující událostí např. smrt, těžká nemoc nebo živelná katastrofa. Ale stejný efekt mohou mít i na první pohled nepodstatné každodenní rozepře. Jedná se často o dlouhodobě neřešené situace, které postupně „nahlodávají“ rodinu a často vedou k jejímu rozpadu.

Ve zkoumání sociálně patologických jevů se rodina jeví jako jedno z nejdůležitějších východisek. Už jsme se zmínili o vlivu vazby dítě rodič, způsobu řešení konfliktů a dále můžeme přidat i hledisko odolnosti rodiny. Dítě, jež je vychováváno v rodině s nízkou resiliencí, často podléhá rizikovému chování.

Zásadním problémem, se kterým se při zkoumání sociálně patologických jevů věda potýká, je vzorek. Stejně je tomu i při studiu odolnosti rodin. Sbíraná data jsou

---

³¹ BŘICHÁČEK, B. Odolnost rodiny. In *Děti, mládež a rodiče v období transformace*. Plaňava, I.; Pilát, M. Brno: Masarykova univerzita, 2002. s. 12

³² BŘICHÁČEK, B. Odolnost rodiny. In *Děti, mládež a rodiče v období transformace*. Plaňava, I.; Pilát, M. Brno: Masarykova univerzita, 2002. s. 12

často pouze z rodin, které nějakým způsobem selhaly. Břicháček³³ ve své studii uvádí, že odolné rodiny nemají důvod navštěvovat poradny ani odborná centra, problémy a krizové situace řeší na domácí půdě, proto chybí systematicky tříděná data, ze kterých by bylo možné odvodit, co je hlavními proměnnými pro odolnost rodiny.

2.3 Rodina jako model rizikového chování

Jak jsme se již výše zmínili, rodina pro dítě nemusí představovat jen kladný vzor. Model komunikace, model řešení konfliktů a vznik špatné vazby rodič – dítě se mohou v pozdějších letech objevit v prokreační rodině jedince. Daleko rozsáhlejší důsledky může mít na život jedince a vývoj jeho hodnotové orientace špatný model návykového chování. V českých rodinách jsou specifika, která mohou v oblasti rizikového chování značně ovlivňovat.

V české společnosti je užívání lehkých drog jako je alkohol a tabák silně podceňováno. Alkohol je součástí rodinných rituálů a oslav, v každé domácnosti se najde láhev alkoholu a nikdo se nad touto skutečností nepozastavuje. Dítě se tak od raného věku učí, že „vše se má pořádně oslavit“, „problémy zapít“ a „na žal je nelepší lék alkohol“. Společnost je k užívání jak alkoholu, tak tabáku tolerantní, alkohol se stal součástí společenského života. Dítě vyrůstající v takovéto společnosti tedy nemůže vidět zhoubnost této návykové látky, protože ji užívají jeho rodiče, jeho kamarádi i učitelé. Také těžko zhodnotí, co je už moc a co je ještě v normě u jiných návykových látek, protože má tyto hranice značně zkresleny tolerancí k legálním drogám.

Varující mohou být výzkumy prezentované Českým statistickým úřadem³⁴, které potvrzují stoupající spotřebu alkoholu oproti roku 1989 až o třetinu a nejnovější výzkum Karla Nešpora³⁵ z dubna 2010, který ukazuje, že v České republice existují až dva miliony lidí majících problém s alkoholem a až milion závislých na alkoholu. Mezi těmito jedinci se jistě najde velké procento rodičů, kteří tímto chováním dávají svým dětem jasně najevo svůj kladný postoj k návykovým látkám.

Výše uvedený fakt dokreslují alarmující výsledky mezinárodní studie ESPAD za rok 2007, jejíž výsledky jsou velice podobné výsledkům celorepublikového výzkumu

---

³³ BŘICHÁČEK, B. Odolnost rodiny. In *Děti, mládež a rodiče v období transformace*. Plaňava, I.; Pilát, M. Brno: Masarykova univerzita, 2002.

³⁴ Dostupné z WWW: <http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/kapitola/0001-09-2009-0900>, [cit. 15.4.2010]

³⁵ Dostupné z WWW: http://zpravy.idnes.cz/dva-miliony-cechu-neumeji-odolat-alkoholu-kazdy-dvacaty-je-zavisly-1f2-/domaci.asp?c=A100405_173017_domaci_vel, [cit. 13.4.2010]

ČSÚ³⁶. Studie naznačuje, že zdraví ohrožující pití alkoholu je velmi rozšířené u chlapců, ale oproti výsledkům z let minulých byl podobný trend zaznamenán i u dívek. Výskyt rizikového pití alkoholu lze podle výzkumu z roku 2007 odhadnout u 24% chlapců a 17% dívek ve věku 16 let. Nárůst oproti roku 2003 se projevil hlavně u dívek o 4, 1% na 16, 7%.

Společensky podceňované následky užívání lehkých drog společně se snadnou dostupností a tolerancí jsou pro děti velkou hrozbou.

---

³⁶ ESPAD 07 Přehled hlavních výsledků. Dostupné z WWW: http://www.drogy-info.cz/index.php/info/press_centrum/espac_2007_tiskove_materialy , [cit. 15.4.2010]

3 Vliv školního prostředí na vývoj jedince

Jak jsme již zmínili, za nejdůležitější determinant ve vývoji osobnosti považujeme sociální prostředí, které jedince směřuje a ovlivňuje k obrazu svému. Dítě vstupuje do společnosti jako „nepopsaný list papíru“, který je až během procesu socializace „proměněn v knihu“. O roli rodiny v průběhu socializace jsme se již zmínili v předchozí kapitole, nyní je nutné zaměřit se na význam a přínos školy a školního prostředí na socializaci jedince.

Příchodem dítěte do školy ztrácí rodina výlučné postavení v oblasti výchovy, vzdělávání a především v celkovém utváření osobnosti dítěte. Havlík³⁷ uvádí, že se vstupem dítěte do školy mění poměr vlivu, vzrůstá vliv školy a vrstevnických part a klesá vliv rodiny. Jak uvádí Kraus³⁸ je nutné si uvědomit, že škola v jistém ohledu navazuje na socializační proces započatý v rodině a to znamená, že každé dítě má jiné podmínky

Škola je institucí řízenou zvnějšku legislativou a zároveň institucí, jež žije vlastním životem, uvnitř má pevnou a specifickou strukturu, která se řídí vlastními pravidly, hodnotami a normami. Kořa³⁹ přirovnává školu k sociálnímu organismu, který je složen z organicky a funkčně vzájemně propojených částí, ke kterým je nutné pro jejich pochopení přistupovat jako k celku.

Nejdůležitějším vztahem ve struktuře školy je vztah učitel – žák, není ovšem jednosměrný, jde o interakci. Společnost od školy předpokládá výchovu budoucí generace a zajištění základních funkcí. „V současné době se převážně hovoří o následujících funkcích školy:

- *funkce výchovná,*
- *funkce vzdělávací,*
- *funkce kvalifikační,*
- *funkce integrační,*
- *funkce selektivní,*

k nimž lze přiřadit některé funkce speciální, které tvoří:

- *funkce ochranná,*

---

³⁷ HAVLÍK.R. KOŤA, J. *Sociologie výchovy a školy*. 1. vydání. Praha: Portál, 2007. 174 s., ISBN 80-7178-635-7, s. 52

³⁸ KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. 1. vydání. Praha: 2008, 215 s. ISBN 80-7367-383-3, s. 112

³⁹ HAVLÍK.R. KOŤA, J. *Sociologie výchovy a školy*. 1. vydání. Praha: Portál, 2007. 174 s., ISBN 80-7178-635-7, s. 119

- *funkce resocializační či nápravná.*⁴⁰

Havlík výchovu chápe: „jako záměrné ovlivňování socializačních procesů v souladu se společensky přijatými normami a hodnotami a učení se společenským rolím a vzdělání jako vštěpování znalostí a dovedností(...)“⁴¹ Výchova se tedy ukazuje jako zásadní úkol nejen školy, ale i rodiny a společnosti celkově. Výchovná funkce je základem sekundární socializace.

V této oblasti se od školy očekává formování vlastností, citů, charakteru a orientace v hodnotovém systému společnosti, což má vést především ke kultivovanému chování a jednání. Součástí výchovné funkce je zakotvení morálních zásad, které jsou bezpodmínečně nutné pro život ve společnosti.

Dle Matouška⁴² v důsledku slábnoucího vlivu rodiny na dítě a zároveň sílícího vlivu médií (jejichž obsah nemůžeme regulovat) a vrstevnických part, je škola viděna skoro jako jediné prostředí, které je schopné vychovávat. Požadavků na školu přibývá s rostoucí zaměstnaností rodičů, jež se snaží ekonomicky zabezpečit rodinu, a tím klesá i množství času, který mohou věnovat svým dětem. Výzkum Lucie Vanžurové z roku 2005⁴³ ukazuje tristní výsledky společně tráveného času rodičů s dětmi. Celých 44% tázaných dětí potvrdilo, že s nimi rodiče tráví jen velmi málo času nebo žádný a 34% dotázaných dětí cítí, že není rodiči vyslechnuto a ani akceptováno. Funkce, které dříve byly zcela v kompetenci rodin (např. předávání morálních zásad, emocionální naplnění jedince), se dnes očekávají od školy. Ale společnost si neuvědomuje, že od školy očekává víc, než je reálné.

Nelze se domnívat, že školní prostředí dokáže napravit návyky, postoje a hodnoty, které si jedinec osvojil v jiných sociálních prostředích. Například Kot'a⁴⁴ se domnívá, že nepříznivý vývoj v rodině se daří ve škole napravit skutečně jen minimálně. Rodina také silně ovlivňuje postoj ke vzdělání a kvalifikaci, kterou může jedinci škola poskytnout. Ukazuje se, že škola je pomyslným startem do světa práce a společnosti, ale není všemocná. Rozhodujícím faktorem je, jakou hodnotu vzdělání

⁴⁰HAVLÍK.R. KOŤA, J. *Sociologie výchovy a školy*. 1. vydání. Praha: Portál, 2007. 174 s., ISBN 80-7178-635-7, s. 98

⁴¹ HAVLÍK.R. KOŤA, J. *Sociologie výchovy a školy*. 1. vydání. Praha: Portál, 2007. 174 s., ISBN 80-7178-635- s. 13

⁴² MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3.vydání. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. 161 s. ISBN 80-86429-19-9, s. 66

⁴³VANŽUROVÁ, L. Příčiny krizového chování mladé generace. In *Riziková mládež v současné společnosti*. Truhlářová,Z.; Smutek, M. 1. vydání. Hradec Králové: Gaudeamus 2006, s. 235, ISBN 80-7041-044-2

⁴⁴HAVLÍK.R. KOŤA, J. *Sociologie výchovy a školy*. 1. vydání. Praha: Portál, 2007. 174 s., ISBN 80-7178-635-7

příkládá rodina. Jen těžko může škola v dítěti vytvořit přesvědčení, že vzdělání je důležité, pokud rodina toto tvrzení nesdílí ani nepodporuje.

Vzdělávací funkce školy je důležitá zejména z hlediska osvojování nových poznatků, vědomostí a znalostí, které jsou během života prohlubovány a společně s funkcí kvalifikační předurčují budoucí uplatnění jednice na trhu práce. V otázce vzdělání klade současné školství důraz na praktické uplatnění poznatků a také sebevzdělávání a formy sebereflexe, snaží se naučit děti zodpovědnosti za své studijní výsledky. Výchovná a vzdělávací funkce je nejčastěji realizována formou různě obtížných požadavků a kritérií posouvajících žáka výše.

Selektivní funkce ve škole je realizována různými způsoby a na mnoha úrovních. První selekce probíhá již při vstupu do školy (výběrové třídy, matematické třídy,...) např. na základě přijímacích zkoušek. Dalším nástrojem selekce ve škole je např. vysvědčení, výuční list, diplomy apod., které umožňují jedinci případný postup k dalšímu vzdělání, či nástup do profesního života.

Selektivní funkce školy je podrobena ostré společenské kritice. V souvislosti s touto funkcí se hovoří o selektivní diskriminaci, jejímž zdrojem je právě školní prostředí. Analýzy škol⁴⁵ provedené v celoevropském kontextu, ke kterým Helus poukazuje, dokazují, že česká škola je více selektivní než školy v EU. Znamená to, že česká školství určité děti znevýhodňuje v přístupu k vyššímu vzdělání než je tomu v členských zemích EU. Helus k tomuto tématu uvádí: „*že u českých dětí, jejichž rodiče absolvovali jenom základní vzdělání, je tato šance 8,8krát menší oproti dětem, jejichž rodiče dosáhli vzdělání vysokoškolského.*“⁴⁶ V Evropské unii je tato možnost v průměru nižší pouze 3,7krát. Za příčiny této diskriminace v českém prostředí se považuje především užší spektrum možností pomaturitního vzdělávání než v zemích EU a méně efektivní přístup k potřebám dětí, které tak neumožňuje rozvoj individuálním zájmů, schopností a dovedností.

V kontextu problematiky této práce nás bude nejvíce zajímat funkce integrační a ochranná. Funkce integrační je školou rozvíjena ve vzájemných vztazích, komunikaci a vytváření vnitřního řádu. Aby se dítě plně integrovalo, je nutné pochopení a respektování vzájemných vztahů, které vedou k vytvoření postojů a dovedností

---

⁴⁵ Priority pro českou vzdělávací soustavu, 1999; České vzdělání a Evropa, 1999; Centrum pro sociální a ekonomické strategie, 2002

⁴⁶ HELUS, Z. *Sociální psychologie pro pedagogy*. 1. vydání. Praha: Grada, 2007. s 280. ISBN 80-247-1168-3, s. 196

nutných pro společenský styk a komunikaci, nejen na území školy, ale společnosti celkově. Škola v žádném případě nemá suplovat funkci rodiny.

Škola je povinna chránit zdraví nezletilých a zamezit působení škodlivým vlivů. Tato ochranná funkce je legislativně zakotvena např. v zákoně č. 379/2005 Sb. o opatřeních před škodami působenými tabákovými výrobky, alkoholem a jinými návykovými látkami a dále zákoně č. 359/1999 Sb. o sociálně právní ochraně dětí a mládeže. K ochranné funkci školy se vztahuje i zachování tajemství a ochrana důvěrných dat všech studujících. Vzhledem k rozsáhlosti ochranné funkce se budeme zajímat zejména o realizaci programu prevence před sociálně – patologickými jevy. Této problematice se bude věnovat v následujících kapitolách.

Matoušek funkci školy shrnuje následovně: *„Školy jsou zprostředkovateli kvalifikace a rekvalifikace; (...). Na školu klade společnost ještě řadu dalších požadavků. Škola by měla děti nejen kvalifikovat pro budoucí povolání, ale také vychovávat k občanské angažovanosti, a to ve spolupráci s rodinou. Není však vždycky snadné skloubit zájmy společnosti, rodiny a školy. Rodiny někdy se školou spolupracovat nechtějí, mají-li jiné hodnotové preference než škola. Škola má přihlížet k postojům rodičů, ale i k individuálním potřebám dítěte. (...) škola by měla být jednak chráněným prostředím, jednak otevřenou institucí, kam vnější svět má a může vstupovat.“*⁴⁷

---

⁴⁷ MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence. Možné příčiny, současná struktura, programy prevence kriminality mládeže*. 1. vydání. Praha: Portál, 1998. s.336. ISBN 80-7178-226-2, s. 69

4 Vrstevnické party a jejich vliv na vývoj jedince

Nepostradatelnou funkci pro dítě má škola z hlediska navazování kontaktů a komunikaci. Dítě se vstupem do školy stává součástí nové skupiny, je zařazeno do formální sociální skupiny, ve které mnohdy tráví více času než s rodinou a tím přímou úměrou roste i její vliv na jedince.

Na dítě ve školním prostředí působí přímo a cíleně učitel, ale vzhledem k rozsahu jeho činnosti (pouze několik hodin denně při vysokém počtu dětí ve třídě) je znemožněno výraznější ovlivnění. Daleko důležitějším se jeví nepřímé působení vrstevníků, se kterými jedinec tráví takřka každý den po dobu povinné školní docházky. Pro utváření osobní identity, sebepojetí a sebehodnocení v období dospívání jsou vrstevnické skupiny zásadní. Znak vrstevnických skupin jsou shodné se znaky sociálních skupin. Jde o sdružení dvou a více osob, které hrají svoji sociální roli určenou sociálním statutem, jsou spojovány vzájemnou komunikací, hodnotovým systémem a normami. Můžeme je tedy rozlišovat podle velikosti (malé X velké), podle obsahu (jednofunkční X multifunkční) nebo podle struktury (pohlaví, náboženství, etnická příslušnost).

Ihned po vstupu dítěte do školy se uvnitř formální sociální skupiny začínají vytvářet další struktury, Matoušek⁴⁸ je nazývá „subkulturami“ vyznačujícími se specifickým jazykem, rituály a zvyky. Na prvním stupni základní školy se toto dělení zpravidla omezuje na „subkulturu“ dívek a chlapců. Tyto skupiny se pro dítě stávají centrem života, společně řeší problémy, vytvářejí pravidla, normy a hodnoty, které jsou pro přijetí do skupiny stěžejní. Už v tomto období se mohou začít formovat party asociální. Matoušek jejich vznik ve školním prostředí odůvodňuje špatným pedagogickým přístupem, kdy učitel viditelně preferuje či zatracuje některé děti prostřednictvím známek, hodnocením dítěte v kontaktu s jinými lidmi, komunikaci s dítětem atd. a dítě tak získává pocit, že musí reagovat.

V období pubescence se vliv vrstevnických skupin nápadně zesiluje, což je dáno povahou tohoto období, které je plné zvrátů. Mladý člověk si musí zvykat na fyzické a psychické změny, sžívá se sám se sebou, hledá jistoty a sám sebe. V této etapě života je velmi zásadní sociální život, který je často charakterizován jako období vzdoru a střetu

---

⁴⁸MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence. Možné příčiny, současná struktura, programy prevence kriminality mládeže*. 1. vydání. Praha: Portál, 1998. s.336. ISBN 80-7178-226-2

s rodinou a školou. Pubescent se do jisté míry osamostatňuje, snaží se vymanit z rodinného sevření a rodina, která hrála v období mladšího školního věku prim, je odsouvána do pozadí. Vrstevnická skupina se stává tou nejdůležitější referenční skupinou. Čáp⁴⁹ dokonce hovoří o nutnosti vymanit se z rodinného sevření, jinak je u dítěte ohroženo formování jeho samostatnosti, iniciativy, ale také sociálních dovedností.

Vstup do vrstevnické skupiny není samozřejmý, jedinec si svoji pozici musí vybojovat. Nejde jen o setrvání ve skupině, ale boj je hlavně o roli, kterou má „hrát“. To jakou roli získá, závisí na jeho individuálních zvláštностech, jeho průbojnosti, schopnosti komunikace a ochotě akceptovat druhé. Jedinec se díky tomuto začlenění učí prosazovat vlastní názory a zájmy, ale zároveň tolerovat ostatní, dělat kompromisy a řešit konflikty.

Vývoj vrstevnických skupin je velice rychlý, každý člen se musí snažit „držet krok“. Jsou kladeny vysoké požadavky na konformitu, Matoušek⁵⁰ např. uvádí zejména způsob vyjadřování, úpravu zevnějšku, druh preferované hudby, postoj ke škole, k rodině, ke společnosti, atd.

Stejně jako v běžné sociální skupině i ve skupině vrstevnické funguje vnitřní kontrola. Formy kontroly jsou rozličné, Čáp tuto problematiku zcela vystihuje, když říká, že: „*Skupina má celou škálu prostředků, kterými působí na jednotlivce. Jednak je to pozitivní působení lákavými cíli a uspokojováním rozmanitých potřeb, jednak skupina také kontroluje a postihuje své členy. Když některý jedinec neplní to, čeho je z hlediska skupiny zapotřebí, užívají ostatní rozmanité prostředky, od opakovaného kladení požadavku a připomínání pozitivního přínosu skupiny přes ironii, posměch a vyhrožování až po fyzické násilí nebo vyloučení jednotlivce ze skupiny. Postup skupiny je někdy tak krutý a hluboce frustrující, vyvolává strach a může přivést jednotlivce k nežádoucímu i protispolečenskému chování*“⁵¹

Zdání, že vrstevnické skupiny s sebou nesou jen samá pozitiva, je mylné. Společnost se v poledních letech potýká s nárůstem asociálních skupin. Matoušek uvádí, že „*Delikventní party u nás skoro vždy vznikají z podskupin mladých lidí, kteří se dobře*

---

⁴⁹ ČÁP, J. *Psychologie výchovy a vyučování*. 1. vydání. Praha: Karolinum: H+H, 1993. s. 415. ISBN: 80-7066-534-3; s. 288

⁵⁰ MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence. Možné příčiny, současná struktura, programy prevence kriminality mládeže*. 1. vydání. Praha: Portál, 1998. s.336. ISBN 80-7178-226-2

⁵¹ ČÁP, J. *Psychologie výchovy a vyučování*. 1. vydání. Praha: Karolinum: H+H, 1993. s. 415. ISBN: 80-7066-534-3; s. 287

znají z jedné instituce (...). Tyto skupiny se buď úplně vymknou běžným mechanismům sociální kontroly (přestanou chodit do učení, do školy, do práce), vytvoří se vlastní hodnotové preference a chovají se vysoce autonomně, anebo, což je méně časté, se kontrole vymknou jen v době svého volna.⁵² Dále uvádí, že k tomuto typu rizikového chování mají tendenci inklinovat zejména děti z dysfunkčních rodin, kde je vliv vrstevnické skupiny větší než by tomu bylo u dítěte z funkční rodiny, která mu dostává přiměřené podpory a také jistých hranic. Právě u těchto jedinců, frustrovaných nezájmem rodiny, je potřeba kladného přijetí vrstevnickou skupinou zesílena a dítě mnohdy udělá cokoli, aby se stalo členem skupiny.

Jan Čáp popsal společné rysy jedinců, kteří se uchylují k delikventnímu chování, následovně: „

- *rodiče k nim mají častěji záporný postoj;*
- *selhává jejich rodina, škola či pracovní skupina, skupina pro volný čas, nenacházejí v nich uspokojení, nemají v nich osobní vztahy náklonnosti, porozumění, pomoci;*
- *neúspěchy ve škole nebo v práci a vlastní nejistotu se snaží vyvážit sociálním uznáním za každou cenu a kdekoli;*
- *nedostatek životních cílů, které jsou společensky kladně hodnocené (vzdělání, práce, rodina, hodnotná zájmová činnost, morální cíle);*
- *členové skupiny nemají rozvinuté svědomí, neuznávají platnost společenských morálních norem, vzájemně si ospravedlňují delikventní chování.*⁵³

Mohlo by se zdát, že problematické jsou pouze děti z dysfunkčních rodin, ale opak je pravdou. K rizikovému chování dítěte může přispívat i rodinné prostředí zaměřené na výkon. Dítěti je sice v rodině poskytnuta dostatečná interakce mezi dítětem a rodičem, jsou naplněny všechny potřeby (jak emocionální, tak fyzické), ale na dítě jsou kladeny příliš vysoké požadavky. Dítě je stresováno a Štúrová se domnívá, že následkem těchto požadavků může dojít k selhání v somatickém nebo psychickém vývoji, protože: „*V prípade nadmerných nárokov na dieťa dochádza k stálemu tlaku, dieťa môže žiť v pochybnostiach o sebe a v úzkosti, čo sa stane, ak zlyhá. (...) Keď*

---

⁵²MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence. Možné příčiny, současná struktura, programy prevence kriminality mládeže*. 1. vydání. Praha: Portál, 1998. s.336. ISBN 80-7178-226-2 ; s. 85

⁵³ ČÁP, J. *Psychologie výchovy a vyučování*. 1. vydání. Praha: Karolinum: H+H, 1993. s. 415. ISBN: 80-7066-534-3; s. 289

*dospelí nedostatočne rezonujú s ozajstými potrebami dieťaťa, časť detí sa búri a vzdoruje. Časť detí uniká pozornosti, pretože sa zdanlivo prizpôsobuje aj na úkor vlastného zdravého vývinu, somatického a psychického.*⁵⁴

Dítě vyrůstající v takovémto prostředí se zvláště v období pubescence snaží vzdorovat přísné výchově a následně často uniká k delikventním skupinám. Rodina se tak dostává do „začarovaného kruhu“, tedy se snaží o ještě přísnější výchovu, zákazy a příkazy ochránit dítě před „nevhodnými kamarády“ a o to víc se jedinec přimyká k vrstevnické skupině.

Budeme-li uvažovat o tom, proč se pro mladistvé delikventy stává vrstevnická skupina nejdůležitější referenční skupinou, dojdeme podobně jako Štúrová⁵⁵ k závěru, že během procesu socializace došlo k selhání jak v rodině, tak ve škole.

---

⁵⁴ ŠTÚROVÁ, J. Rodina a škola. In *Protidrogová výchova*. Ondrejkoč, P.; Poliaková, E. 1. vydání. Bratislava: VEDA, 1999. 356 S. ISBN 80-224-0553-1, s. 197-198

⁵⁵ ŠTÚROVÁ, J. Rodina a škola. In *Protidrogová výchova*. Ondrejkoč, P.; Poliaková, E. 1. vydání. Bratislava: VEDA, 1999. 356 S. ISBN 80-224-0553-1

5 Protidrogová politika České republiky v kontextu evropského prostředí

Ačkoli se může laické veřejnosti zdát, že jedinou aktivitou státu při potírání drogové kriminality jsou pouze zásahy policie proti výrobcům a distributorům drog a přednášky o škodlivosti návykových látek realizované ve školách, opak je pravdou. Vláda si uvědomuje závažnost drogové problematiky nejen v prostoru České republiky, ale také v kontextu evropského prostředí.

Radimecký⁵⁶ uvádí, že se Česká republika od roku 2001 snaží harmonizovat protidrogovou politiku s politikou Evropské unie, což bylo také jedním z požadavků pro přijetí České republiky do Evropské unie (dále jen EU). V návaznosti na dokument *EU Drug Strategy 05-12*⁵⁷ vydala česká vláda v roce 2004 dokument *Národní strategie protidrogové politiky 05-09*⁵⁸, v němž vymezuje základní cíle i orgány zodpovědné za realizaci programu.

Aktualizace národní protidrogové problematiky České republiky proběhla v květnu 2010, kdy usnesením č. 340 vláda schválila *Národní strategii protidrogové politiky na období 2010-2018*⁵⁹, která byla zpracována na základě vyhodnocení výsledků předcházející strategie. Oproti strategii z roku 2004 se jedná o dlouhodobý strategický plán reagující na požadavek kontinuity drogových politik. Dílčí úkoly pro jednotlivá období budou rozděleny do tří akčních plánů, jejichž délka je určena na dobu 3 let.

Srovnávací analýza obou dokumentů z roku 2004 provedená Josefem Radimeckým ukazuje, že v oblasti cílů má EU ještě rezervy. Z následující tabulky (Tabulka 1.) je patrné, že zcela opomíjí velmi podstatnou složku prevence – minimalizace rizik (harm reduction), která je zaměřena „na ovlivňování kontextu, v němž jsou drogy užívány s cílem motivovat uživatele k méně rizikovým způsobům jejich užívání.“⁶⁰ a podceňuje otázku financování. Chybí zde koordinovanost a

---

⁵⁶ RADIMECKÝ, J. Když dva dělají totéž...: Srovnávací analýza drogové politiky Evropské unie a České republiky na období od roku 2005. *Adiktologie*. 2006, roč. 6, č. 4, s. 443-451. ISSN 1213-3841.

⁵⁷ Dostupné z WWW: <http://www.emcdda.europa.eu/html.cfm/index6790EN.html>, [cit. 15.6. 2010]

⁵⁸ Dostupné z WWW: http://www.vlada.cz/assets/ppov/protidrogova-politika/dokumenty/publikace/Strategie_05-09_CZ_web.pdf, [cit. 19.4. 2010]

⁵⁹ Dostupné z WWW: http://www.vlada.cz/assets/ppov/protidrogova-politika/dokumenty/Narodni_strategie_protidrogove_politiky_2010-2018_pro_jednani_vlady.pdf, [cit. 15.6. 2010]

⁶⁰ RADIMECKÝ, J. Když dva dělají totéž...: Srovnávací analýza drogové politiky Evropské unie a České republiky na období od roku 2005. *Adiktologie*. 2006, roč. 6, č. 4, s. 443-451. ISSN 1213-3841. s. 448

průhlednost financování, což ve výsledku přináší např. duplicitu aktivit jednotlivých institucí a tím i plýtvání finančních prostředků EU.

Obě strategie deklarují, že jsou a budou postaveny na zcela exaktním přístupu. Základem mají být komplexní a měřitelná data, která zajistí měřitelnost dosažených cílů. Zásadním přínosem dokumentu EU do všech protidrogových koncepcí členských zemí EU je požadavek opakovaně prokazovat efektivitu aktivit spojených s programem protidrogové politiky.

Tabulka 1. Oblasti, v nichž drogové strategie EU a ČR definují příslušná opatření⁶¹

Strategie EU	Strategie ČR
Snižování poptávky (prevence, léčba resocializace, snižování s drogami souvisejících zdravotních a sociálních poškození)	Snižování poptávky (prevence, léčba)
Snižování nabídky	Snižování nabídky
-	Minimalizace rizik
Výzkum, informace a evaluace	Výzkum, informace a evaluace
Koordinace	Koordinace
-	Financování
Mezinárodní spolupráce	Mezinárodní spolupráce

Vrcholným orgánem programu protidrogové politiky ČR je od roku 2002 na základě vládního usnesení č. 645 stojí *Rada pro koordinaci protidrogové politiky* (dále jen RVKPP), která svojí činností navazuje na práci Meziresortní protidrogové komise. Součástí RVKPP je i Národní monitorovací středisko pro drogy a drogové závislosti, které vyhodnocuje výsledky protidrogové politiky a koordinuje činnost na nižších úrovních systému.

Protidrogová politika (dále jen PP) je dle RVKPP chápána jako „*komplexní a koordinovaný soubor preventivních, vzdělávacích, léčebných, sociálních, regulačních, kontrolních a dalších opatření včetně vymáhání práva uskutečňovaných na mezinárodní, národní, krajské a na místní úrovni.*“⁶² Dlouhodobým cílem je snížit užívání drog a potenciální rizika s nimi spojená.

⁶¹ RADIMECKÝ, J. Když dva dělají totéž...: Srovnávací analýza drogové politiky Evropské unie a České republiky na období od roku 2005. *Adiktologie*. 2006, roč. 6, č. 4, s. 443-451. ISSN 1213-3841.

⁶² Dostupné z WWW: http://www.vlada.cz/assets/ppov/protidrogova-politika/dokumenty/publikace/Strategie_05-09_CZ_web.pdf, [cit. 19.4. 2010]

Protidrogová politika ČR zahrnuje čtyři základní složky:

- primární prevence
- léčba a resocializace
- snižování rizik
- snižování dostupnosti drog

Zásadní roli při realizaci těchto cílů sehrává samozřejmě RVKPP, která, jakožto koordinační orgán vlády, spolupracuje s dalšími články programu, zejména se jedná o meziresortní spolupráci a také spolupráci s neziskovými organizacemi.

Realizace opatření, která vyplývají ze strategie protidrogové politiky vlády, je rozdělena do sféry vlivu jednotlivých ministerstev. Rozličných úkolů se zhošťuje:

- Ministerstvo zdravotnictví – zabezpečuje legislativu podávání návykových látek ve zdravotnictví, kontroluje distribuci a podávání těchto látek, dále zajišťuje léčbu všech typů závislostí a podílí se na realizaci projektu Evropského akčního plánu o užívání alkoholu
- Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy – odpovídá především za primární prevenci ve školství a vzdělávání pedagogických pracovníků v této oblasti
- Ministerstvo práce a sociálních věcí – je odpovědné za řešení sociálních problémů souvisejících s užíváním všech typů drog a zajišťuje chod sociálních služeb pro drogově závislé a jejich blízké
- Ministerstvo vnitra – obecně zodpovídá za ochranu veřejného pořádku, potírání kriminality vzniklé v souvislosti s užíváním drog; výkonnou složkou je Policie ČR
- Ministerstvo obrany – dohlíží na profesionalitu vojenské složky v oblasti užívání návykových látek a zajišťuje kvalitní profesní přípravu všech členů armády
- Ministerstvo spravedlnosti – odpovídá za legislativní návrhy v oblasti trestního práva
- Ministerstvo zahraničních věcí – koordinuje plnění úkolů vyplývajících z mezinárodních smluv, jež se zavázala Česká republika plnit
- Ministerstvo financí - uvolňuje finanční prostředky na programy protidrogové politiky

- Ministerstvo zemědělství - vede evidenci pěstovaného konopí a máku setého (plodiny s obsahem návykových látek)

Dalšími orgány spolupracujícími na vládním programu primární prevence jsou celní správa, Policie ČR a kraje a obce, které mohou vyvíjet vlastní protidrogové programy.

Klíčovými partnery v oblasti PP jsou odborné společnosti a nestátní neziskové organizace, jež poskytují systematické programy primární prevence pro různé cílové skupiny, zajišťují resocializaci a léčbu a systém služeb pro skupiny ohrožené návykovými látkami. Financovány jsou prostřednictvím grantu ze státního rozpočtu a v posledních letech také z fondů EU.

Naše pozornost se nyní bude upírat především k realizaci protidrogové politiky pod záštitou Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy (dále jen MŠMT), které se zabývá pro nás stěžejním tématem, tj. primární prevencí sociálně patologických jevů. Ministerstvo zpracovává dlouhodobé metodické pokyny k realizaci Minimálního preventivního programu na školách a ve školských zařízeních. Poslední úpravy proběhly v roce 2007, kdy byl vydán Metodický pokyn čj. 20 006/2007-51⁶³, který stanovuje systém a postupy prováděné primární prevence ve všech školských zařízeních.

Na základě tohoto metodického pokynu je vypracován vertikálně členěný systém preventivních opatření. Na vrcholu pomyslné pyramidy stojí Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, které zajišťuje legislativní rámec prevence, stanovuje *Strategie prevence rizikových projevů chování dětí a mládeže v působnosti resortu školství, mládeže a tělovýchovy* na určité období. Momentálně je v platnosti Strategie pro období 2009 – 2012

Na činnost MŠMT navazuje práce krajů, které vytváří vlastní krajské strategie prevence sociálně patologických jevů a dohlíží na plnění Minimálního preventivního programu ve školských zařízeních spadajících pod jejich správu. Součástí krajského systému prevence je krajský školský koordinátor prevence, který dohlíží na plnění cílů Strategie a mimo jiné vede metodiky prevence při Pedagogicko-psychologických poradnách (dále jen PPP).

---

⁶³ Dostupné z WWW: <http://www.msmt.cz/socialni-programy/metodicky-pokyn-k-primarni-prevenci-socialne-patologickych-jevu-u-deti-a-mladeze-ve-skolach-a-skolskych-zarizenich-nabyva-ucinnosti-dnem-zverejneni-ve-vestniku-msmt-cr-sesit-11-2007>, [cit. 19.4.2010]

Metodik prevence při PPP zajišťuje především prevenci sociálně patologických jevů a realizaci preventivních opatření v rámci svého obvodu. Hlavním úkolem metodika je koordinace a metodická podpora metodiků školní prevence. V případě zájmu školy poskytuje poradenství při tvorbě Minimálního preventivního programu nebo intervence při řešení akutních problémů ve škole.

Vlastní organizaci prevence na jednotlivých školách je v rukou školních metodiků prevence, kteří vypracovávají společně s ostatními pedagogickými pracovníky Minimální preventivní program a koordinují ostatní pedagogické pracovníky školského zařízení při diagnostice třídy, rozpoznání sociálně patologických jevů uvnitř školního kolektivu a jejich případnou nápravu.

Nejdůležitějším článkem podílejícím se na primární prevenci, který je nejbližší žákům, je třídní učitel. Metodický pokyn MŠMT mu připisuje velice důležitou pozici. Třídní učitel by měl ve třídě budovat otevřenou a bezpečnou atmosféru, pozitivní sociální klima a dbát na rozvoj sociálních interakcí mezi žáky. Je prostředníkem v komunikaci s rodiči i ostatními členy učitelského sboru. Jeho těsný kontakt se třídou mu umožňuje získat informace o individuálních odlišnostech jedinců a klimatu třídy, které mají být využity při realizaci cílené primární prevence.

Prevence se zhošťuje nelehkého úkolu, který je často podrýván společností samotnou. Jak jsme zmínili v jedné z předchozích kapitol, nastavení současné české společnosti je tolerantní k legálním drogám. Jejich užívání je považováno za normální, jak uvádí Bém a Kalina⁶⁴, stejně tak se pro některé skupiny mladých lidí stává normálním užívání nelegálních látek. Jedním z cílů prevence, o kterých Kalina hovoří, je nutnost denormalizace drog. Tím se rozumí, že normy a hodnoty určité společnosti budou nastaveny tak, že užívání a šíření drog nebude považováno za normální. Tento neblahý trend je často podporován medií.

Kalina se domnívá, že hlavním těžištěm prevence je věk a prostředí. Kdy jindy bychom měli na jedince působit než v dětství? Bude-li prevence zameškána, podceňena nebo zcela vynechána, těžko se budou tyto chyby později napravit. O vlivu prostředí v průběhu socializace jsme již hovořili, ale nyní bychom měli k této problematice přistupovat z jiného úhlu pohledu. Prostorů obklopující pubescentního jedince (škola, rodina a vrstevnické skupiny) jsou v tuto chvíli hlavním „médiem“ prevence.

---

⁶⁴ KALINA, K. et al. *Drogy a drogové závislosti 2 mezioborový přístup*. 1. vydání. Praha: Úřad vlády ČR, 2004, s. 343, ISBN 80-86734-05-6

5.1 Realizace prevence ve školním prostředí

Vzhledem k délce působení školního prostředí na dítě a povaze tohoto prostředí, má škola významnou funkci ve výchově a formování osobnosti dítěte. Proto je nutné si uvědomit důležitost prevence v tomto období ve vztahu k budoucnosti jedince.

Prevence v prostředí základních škol může být realizována rozličnými způsoby, ale základem pro všechna školská zařízení je opatření MŠMT o zpracování *Školního preventivního programu (ŠPP)*, který je začleněn do celkové koncepce Školního vzdělávacího plánu (ŠVP).

Školní preventivní program je dlouhodobý přístup školy k otázkám prevence, který si v časovém horizontu klade cíle dlouhodobé i krátkodobé. Jeho realizace je závislá na aktuální časové, finanční a personální situaci školy a dále na kulturních, politických a sociálních okolnostech. ŠPP má flexibilně reagovat na aktuální potřeby školy a podporovat rozvoj zdravého životního stylu u svých žáků. Je podnětem pro zpracování *Minimálního preventivního programu (MMP)*, což je konkrétní realizace ŠVP v oblasti školní prevence.

MMP je zpracováván vždy na příslušný školní rok celým pedagogickým sborem pod vedením školního metodika prevence a podléhá kontrole České školní inspekce. Soustředí se hlavně na specifika svého regionu a aktuální potřeby školy. Každoročně metodik školní prevence provádí evaluaci programu a závěrečné zhodnocení.

Východiskem pro MMP je především:

- Aktivní poskytování informací v rámci výuky (zdravý životní styl, možné alternativy života)
- Smysluplná nabídka volnočasových aktivit (ve škole i mimo ni)
- Zapojení do mezinárodního projektu „Škola podporující zdraví“⁶⁵
- Programy aktivního sociálního učení, které povedou ke zkvalitnění mezilidských vztahů
- Poskytnutí poradenské činnosti (ve škole nebo odkázání na další možné instituce jako je pedagogicko-psychologická poradna nebo nestátní neziskové organizace)

---

⁶⁵ŠPZ je projektem Světové zdravotnické organizace, do kterého se zapojila i Česká republika; jde o dlouhodobý program zlepšování zdravotního stavu obyvatelstva ČR, který je realizován na meziúřadní úrovni. Základní složkou je výchova jedince ke zodpovědnosti k vlastnímu zdraví

Analýza stávajících Minimálních preventivních programů na základních školách provedená Pavlem Vackem⁶⁶ v letech 1999 až 2003 ukázala, že zpracování těchto programů je v některých případech pouze formální záležitostí a jejich autoři nedokáží přesně vymezit, co má být obsahem primární prevence a jakými metodami či nástroji toho dosáhnout. Také se ukázalo že až jedna třetina škol nebere prevenci vážně a v podstatě ji vykazuje pouze formálně. V oblasti prevence často chybí koncepční, systematické a komplexní projekty, které by byly zároveň mezioborově provázány. Z výzkumu také plyne, že jsou často MPP jednostranně zaměřeny na oblast návykových látek, a to z dnešního hlediska nepokrývá aktuální problémy rizikového chování. Nejpalčivějším problémem, který z Vackova výzkumu vyvstal, je zcela chybějící evaluace MPP.

Velkým problémem je nepřesná a necílená prevence. Cílenou prevencí se rozumí činnost zaměřená na klienta, která dokáže při správné aplikaci poodhalit „spouštěče“ rizikového chování, a tím zvýšit celkovou efektivitu prevence. Pavel Vacek⁶⁷ k tomuto problému říká, že mnoho škola se snaží ulehčit si úkol prevence nesoucích na svých bedrech tím, že využívá nabídek různých neziskových organizací, které zajišťují prevenci prostřednictvím pevné nabídky programů. Takto vytvořené programy „z vnějšku“ nejsou schopny dostatečně reagovat na aktuální problémy školy nebo jednotlivých tříd.

Školy si neuvědomují, že takto připravený program nevychází z předem provedené analýzy jejich školy tak, aby mohl adekvátně reagovat na jevy, které se v té konkrétní škole mohou jevit jako rizikové. Dalším problémem prevence na základních školách je podle Vacka omezenost či strnulost v tématech. Školy se omezují na prevenci návykových látek, ale opomíjejí skutečnosti, které dnešní děti mohou ohrožovat daleko více, jako je problém závislosti na PC, chatování nebo rasismus a xenofobie.

5.2 Prevence v dalších životních prostředích jedince

Již v předchozích kapitolách této práce jsme hovořili o tom, že jedinec je ovlivňován více prostředími, proto by prevence měla přicházet i z těchto míst. Smutnou

---

⁶⁶ VACEK, P; JURÁKOVÁ, I. Škola a preventivní programy. In *Socialia 2004 I.*. Šimková, E. ; Truhlářová, Z. 1. vydání. Hradec Králové: Gaudeamus, 2005. ISBN 80-7041-247-X, s. 165-181

⁶⁷ Dostupné z WWW: <http://www.prevence.net/?ID=102>, [cit. 19.4.2010]

skutečností, na kterou upozorňuje Vacek⁶⁸, je fakt, že rodina zcela prevenci opomíjí. Rodiče o rizikovém chování se svými dětmi nehovoří, tématu se vyhýbají a slovy Hajného⁶⁹ hrají hru „nás se to netýká“.

Tento fakt Vacek vysvětluje tím, že rodiče často sami nemají dostatek relevantních informací a argumentů, kterými by byli schopni děti přesvědčit. Často se s drogami nesetkali, mají povědomí, že něco takového existuje, ale neuvědomují si snadnou dostupnost a rozšířenost ve společnosti. Jejich působení je v mnohých případech pouhým zastrašováním, zákazy a apelem na rozum.

Výrazným činitelem v oblasti prevence v rodině je také společenská tolerance a dostupnost legálních návykových látek. Již výše zmíněný Nešporův výzkum⁷⁰ dokazuje vysoké procento jedinců majících problémy s alkoholem v české společnosti. Z čehož lze usuzovat, že tolerance k legálním návykovým látkám je vysoká a co víc, jejich užívání není mnohdy považováno za problém.

Vliv, který je ještě často velmi podceňován, je vliv médií. Podle Možného⁷¹ je vzrůstající vliv masových médií na socializaci dítěte ve významnějším postavení než socializační působení rodiny. Média vytváří fiktivní svět, který předkládají jako realitu. Tento fakt není dítě schopno odlišit, a proto žije v představě, že obraz světa, který mu je tak často je skutečný.

Média poskytují obtížně regulovatelný prostor, který je velmi často zdrojem kontroverzních informací. Pokud vynecháme reklamy na tabákové výrobky a alkohol, které se mohou do jisté míry jevit jako kontraproduktivní, dostaneme se k daleko závažnějšímu problému. Tím je internet jako neomezený zdroj informací všeho druhu.

V tomto prostředí dochází k nekontrolovatelné výměně informací a jak Vacek uvádí, dochází ke zcela opačnému působení vrstevníků, jež propagují užívání drog, poskytují návod k výrobě, apod., než jsou postoje prezentované rodinou a školou.

O prevenci ze strany vrstevníků nemůžeme podle Vacka vůbec hovořit. Specifika vrstevnických skupin jsme definovali v jedné z předchozích kapitol, ale je nutné připomenout, že vrstevnická skupina vyžaduje konformitu, která bývá často

⁶⁸Dostupné z WWW: http://www.prevence.net/Science/vacha_03.pdf, [cit. 16.6.2010]

⁶⁹HAJNÝ, M. et al. *Akta „Y„: drogový problém versus rodina: Praktická příručka pro rodiče*. 1. vydání. Praha: Votobia, 1999. s 125 ISBN 80-7270-022-4

⁷⁰Dostupné z WWW: http://zpravy.idnes.cz/dva-miliony-cechu-neumeji-odolat-alkoholu-kazdy-dvacaty-je-zavisly-1f2-/domaci.asp?c=A100405_173017_domaci_vel, [cit. 13.4.2010]

⁷¹MOŽNÝ, I. Česká rodina pozdní modernity: Nová podoba starého partnera a rivala školy. *Pedagogika*, 2004, roč. 54, č. 4, s. 309-325

jedním z faktorů rizikového chování. Vrstevníci jsou často zdrojem prodrogových informací a roli hraje také vysoká tolerance mladých lidí k jinému životnímu stylu, čímž je podporován názor, že užívání drog je normální.

II. Praktická část

Prevence je dnes často zmiňovaným pojmem v mnoha kontextech. Hovoří se o prevenci v oblasti zdraví i bezpečnosti silničního provozu, ale nejdiskutovanější oblastí prevence je stále oblast společenská. Se vzrůstajícími problémy ve společnosti se stává frekventovaným tématem prevence sociálně-patologických jevů.

Tato oblast společenského působení je často uložena na bedra jediné instituce, školy. Problémem, který nastínil Vacek⁷² ve svém výzkumu, je nedostatečná sebereflexe a zpětná vazba provedené prevence. Právě tyto skutečnosti, které se odrážejí zejména v postojích a názorech žáků na návykové látky, se staly podkladem pro výzkumnou část diplomové práce.

6 Cíle a předpoklady praktické části

Cílem praktické části této diplomové práce bylo zmapovat názory žáků 2. stupně základních škol na primární prevenci ve školním prostředí a zjistit nakolik tato prevence ovlivňuje jedince v názorech na návykové látky. Šetření bylo rozděleno do dvou částí, z nich první se zabývala otázkami evaluace primární prevence a druhá část měla za úkol postihnout názory a postoje k návykovým látkám. Zaměřili jsme se zejména na to, jak nebezpečné a zdraví škodlivé je podle žáků užívání návykových látek a jaké postoje zaujímají k jednotlivým návykovým látkám. S jistou nadsázkou můžeme říct, že jde o pokus o evaluaci primární prevence na základních školách.

Formulace výzkumných otázek vychází z naší analýzy, jež v teoretické části sledovala různé vlivy, které se dotýkají dítěte v dospívání. Ve výzkumu nás bude zajímat, jak je ukotven v rodinném prostředí, zda na něho rodina v otázkách návykových látek působí a jak. Důležité pro nás bude také to, jak v tomto ohledu působí škola a vrstevníci.

Smyslem výzkumu bude využít zjištěná data pro navržení změn v cílené a systematické prevenci škol, ve které výzkum probíhal. Předpokládáme totiž, že zjištěná fakta plně vystihují charakter prostředí, v němž se jedinec vyskytuje i vlivy, které na něj v tomto směru působí.

---

⁷² VACEK, P; JURÁKOVÁ, I. Škola a preventivní programy. In *Socialia 2004 I.* Šimková, E. ; Truhlářová, Z. 1. vydání. Hradec Králové: Gaudeamus, 2005. ISBN 80-7041-247-X, s. 165-181

6.1 Výzkumné otázky

Ve výzkumné části práce jsme se zaměřili zejména na otázky efektivity primární prevence v prostředí základních škol a postoje žáků k návykovým látkám.

Základní výzkumná otázka: Pokládají žáci prevenci ve školách za přínosnou a do jaké míry ovlivňuje prevence jejich názory na návykové látky?

Odvozené výzkumné otázky:

Co může ve školách, kde proběhl výzkum, podpořit prevenci a co nikoli?

Jakým směrem se vydat v přípravě programů primární prevence na základních školách, kde výzkum probíhal?

Také se ptáme, jak je vnímáno současné preventivní působení škol očima žáků, jež se zúčastnili výzkumu.

Do jaké míry hovoří rodiče žáků, zúčastněných ve výzkumu, o problémech dospívání a problematice návykových látek se svými dětmi?

Mají zúčastnění žáci dostatek kladných postojů k návykovým látkám v prostředích, v nichž se vyskytují nejčastěji?

Považují žáci 2. stupně základní školy, kde výzkum probíhal, návykové látky za nebezpečné?

6.2 Předpoklady

Předpoklady pro praktickou část jsme rozdělili na dvě části. První část je zaměřena na evaluaci primární prevence:

1. Primární prevenci realizovanou externími dodavateli hodnotí žáci pozitivněji než prevenci prováděnou přímo učiteli.
2. V rámci prevence budou žáci:
  - a. Preventivní přednášku hodnotit převážně negativně.
  - b. Programy zážitkové pedagogiky hodnotit převážně pozitivně.
3. Děti uvádějí jako nejfrekventovanější preventivní téma drogy a šikana.
4. Většina respondentů považuje školní prevenci za osobně důležitou a zajímavou.
5. Děti uvádějí, že většinu informací o problematice návykových látek získávají ve škole.

Druhá část praktické části výzkumu mapuje pohledy a názory žáků základních škol, kteří již absolvovali primární prevenci ve školním prostředí. Předpokládáme, že:

6. Většina respondentů má ve svém bezprostředním okolí (rodina, spolužáci a kamarádi) někoho, kdo kouří tabákové výrobky, pije alkohol a má zkušenost s marihuanou.
7. Většina respondentů má osobní zkušenosti s užitím návykové látky.
8. Většina respondentů hodnotí tabákové výrobky, alkohol a marihuanu jako málo nebezpečné drogy.

7 Metodologie praktické části

Pro účely našeho šetření jsme se vzhledem k povaze práce rozhodli pro snad nejpreferovanější výzkumnou metodu kvantitativního dotazníkového šetření. Dotazníkový kvantitativní výzkum nám poskytne data, na základě kterých bude možné ověřit dané předpoklady.

„Podstatou dotazníku je zjištění dat a informací o respondentovi, ale i jeho názorů a postojů k problémům, které dotazujícího zajímají.“⁷³ Dotazník je koncipován jako soubor otázek nebo tvrzení, k nimž je přiřazena určitá škála možností, z nichž respondent vybírá pro něj nejpříjemnější variantu.

Nespornou výhodou dotazníku je poměrně rychlé získání dat od velkého počtu respondentů za stejných podmínek nebo alespoň za podobných podmínek. Další výhodou je možnost získat od respondentů informace, které jiná technika sběru dat neumožňuje, zejména názory a postoje dotazovaných osob k dané problematice. Takto získaná data lze velmi jednoduše kvantifikovat a snadno zpracovávat.

Jako nevýhodu dotazníku vidí Pelikán subjektivitu výpovědí a možnou nepravdivost odpovědí. Nesmíme zapomínat na to, že respondent nám o sobě řekne pouze to, co uzná za vhodné, a to, jak chce, aby byl vnímán. Někdy mohou být zkresleny výsledky šetření tím, že respondent odpovídá tak, jak předpokládá, že je od něj očekáváno. Jako limitující se může také jevit škála odpovědí, které nemusí odpovídat názoru respondenta. Ten je pak nucen vybrat jinou variantu, kterou by jinak nevolil, kdyby měl možnost volné odpovědi.

Pro naše potřeby byl volen standardizovaný dotazník s otázkami uzavřenými (uzavřená škála odpovědí, z nichž respondent musí jednu vybrat) a polouzavřenými (je nabídnuta škála odpovědí, ale tazatel nechává prostor pro vlastní volbu odpovědi nebo povysvětlení té které odpovědi). Varianta otevřených otázek (respondentovi je ponechán prostor, kde se vyjadřuje vlastními slovy k dané problematice) byla použita pouze v jedné otázce ve snaze poskytnout žákům prostor pro vyjádření případných potřeb v oblasti primární prevence

Před zahájením výzkumného šetření proběhl monitoring výzkumného terénu. Z celkového počtu základních škol v bývalém okrese Žďár nad Sázavou bylo

---

⁷³ PELIKÁN, J. *Základy empirického výzkumu pedagogických jevů*. 2. vydání. Praha: Karolinum, 2007. 270 s. ISBN 80-7184-569-8

předvybráno 17 škol v nejbližším okolí. Pro potřeby výzkumu byly vybrány jak školy městské, tak školy vesnické. Zástupci městských škol byly čtyři školy ve Žďáře nad Sázavou, dvě školy v Novém Městě na Moravě. Z vesnických škol bylo kontaktováno 11 škol v okolí těchto měst.

Na přelomu března a dubna 2010 bylo obesláno 17 základních škol s prosbou, zda by na jejich škole bylo možné realizovat šetření pro potřeby výzkumné části této diplomové práce, jehož cílem je evaluaci primární prevence a jaké názory zastávají žáci jejich škol v otázkách užívání návykových látek. Součástí emailu byl i dotazník, který by byl rozdán na jejich škole.

Na tuto prosbu opakovaně nereagovala polovina škol a šest škol s omluvou odmítlo spolupráci. Jak si toto odmítnutí lze vysvětlit? Budeme-li k vysvětlení přistupovat čistě jako k naší spekulaci nikoli jako podloženému faktu, můžeme se domnívat, že školy se obávají zásahu z vnějšku, který by mohl prokázat neefektivitu realizované prevence a odhalit možné problémy s návykovými látkami v prostředí jejich školy. Ještě jednou je nutné upozornit, že jde o naši spekulaci, kterou by bylo nutné prokázat např. osobním rozhovorem s vedením školy.

Možnost realizovat výzkum se tímto značně zúžila na dvě školy, ve kterých byl navázán osobní kontakt se členy pedagogického sboru již v dřívějších letech. První skupina je z vesnické školy v Bobrové (Škola 1) a druhá skupina je ze školy městské ve Žďáře nad Sázavou (Škola 2).

Škola 1 je malou školou na vsi o celkovém počtu žáků 188. V současné době jsou rozděleni do 10 tříd. Materiální zázemí této školy je velmi dobré, sídlí v nově vybudovaných prostorech v příjemném prostředí na okraji vesnice. Klima této školy lze charakterizovat jako velmi přátelské, pro rozvoj žáka příznivé. Škola je zařazena do několika mezinárodních projektů, v loňském roce získala titul Ekoškola a pravidelně pořádá projektové dny ve spolupráci s obcí a občanskými sdruženími v nejbližším okolí. Prevence na této škole je zajišťována pedagogickým sborem pod vedením školní metodičky prevence a neziskovými organizacemi, které na Žďársku poskytují služby školám v oblasti intervence a prevence sociálně patologických jevů. Škola nabízí celou řadu mimoškolních aktivit, sportovními kroužky počínaje a letní školou angličtiny konče.

Škola 2 je velkou školou v centru města s celkovým počtem 855 žáků v 36 třídách. Zázemí školy je v nově zrekonstruované budově z 80. let v centru města, ke školnímu areálu patří i plavecký bazén a hřiště. Škola je zapojena do mnoha projektů, na

kterých se účastní rodiče, město a další neziskové organizace. Primární prevence je realizována dle plánu školní metodičky prevence a za systematického působení neziskových organizací zabývajících se primární prevencí. Škola nabízí svým žákům mnoho odpoledních kroužků a klubů.

Respondenty našeho výzkumu se stali žáci a žákyně ZŠ Bobrová a ZŠ Žďár nad Sázavou ve věku od 13 let do 15 let. Pro srovnání byly vytvořeny dvě skupiny z odlišných prostředí. Skupina první tvořená dětmi z vesnické školy čítala 62 žáků (dvě osmé třídy a jedna devátá třída) a druhá skupina z městské školy čítala 132 dětí (tři osmé třídy a tři deváté třídy). Celkem se dotazníkového šetření zúčastnilo 194 respondentů, z nichž bylo 102 chlapců a 92 dívek. Procentuálně vyjádřeno je to 53% chlapců a 47% dívek.

Dotazníkové šetření probíhalo na výše zmíněných školách na přelomu dubna a května 2010. Při rozdání dotazníku byly žákům poskytnuty základní informace o šetření, komu a k čemu jsou výsledky určeny, pokyny k vyplnění a zaručena anonymita. K vyplnění dotazníků bylo třeba 15-20 minut a mohla být zaškrtnuta jedna odpověď, na což byli respondenti upozorněni.

Otázkou, kterou jsme nuceni si položit je validita výzkumu. Jak jsme již výše parafrázovali Pelikána, často se při dotazníkovém šetření stává, že respondent odpovídá, tak jak si myslí, že je od něj očekáváno nebo neodpovídá pravdivě, proto je třeba určitá opatrnost při interpretaci výsledků šetření.

8 Prezentace výsledků dotazníkového šetření

Dotazníkové šetření bylo primárně určeno k potvrzení či vyvrácení našich předpokladů k výzkumu. Sekundárně může být zdrojem informací pro jednotlivé školy, které se výzkumu účastnily, co je třeba na jejich prevenci změnit a na co se při tvorbě prevence zaměřit.

Do první části dotazníku byly umístěny otázky, jejichž cílem bylo zjistit názorové spektrum žáků na prevenci realizovanou na jejich škole a případné potřeby, které by měly být v rámci školní prevence řešeny. Druhá část dotazníku měla zmapovat názory a pohledy na návykové látky, míru jejich nebezpečnosti a toleranci k užívání návykových látek.

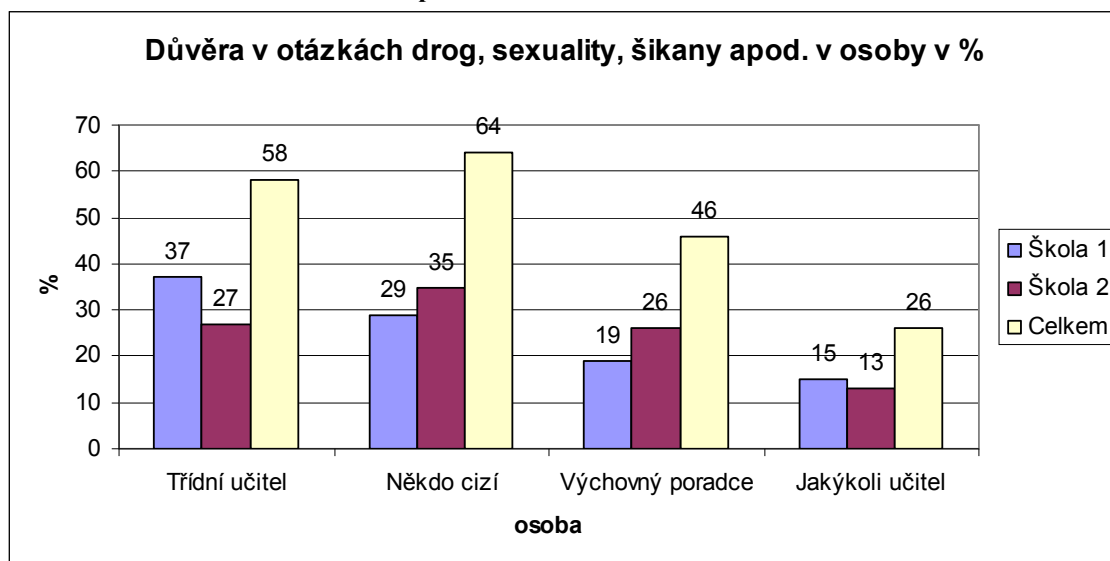
Pro přehlednost byly z výsledků šetření sestaveny tabulky a grafy, v nichž je označena vesnická škola jako Škola 1 a městská škola jako Škola 2. Výsledky dotazníkového šetření budou uvedeny na následujících stránkách.

První otázka dotazníku se ptala žáků, s kým je jim nejpříjemnější mluvit o problémech šikany, drog, sexuality a podobně. Na otázku odpovědělo všech 194 respondentů. Jak je z následující tabulky (Tabulka 2, Obrázek 1) patrné, výsledky se liší podle prostředí školy. Pro 37% žáků z vesnické školy je nepříjemnější hovořit o problémech s třídním učitelem, proti tomu žákům z městské školy je příjemnější tyto otázky řešit s osobou cizí, která nemá status učitele, ale působí na škole nepravidelně v oblasti prevence.

Tabulka 2 Důvěra v otázkách témat prevence

	Škola 1		Škola 2		Celkem	
	absolutní četnost	relativní četnost (%)	absolutní četnost	relativní četnost (%)	absolutní četnost	relativní četnost (%)
Třídní učitel	23	37	35	27	58	30
Někdo cizí	18	29	46	35	64	33
Výchovný poradce	12	19	34	26	46	24
Jakýkoli učitel	9	15	17	12	26	13
celkem	62	100%	132	100%	194	100%

Obrázek 1 Důvěra v otázkách témat prevence

Druhá a třetí otázka se dotazovala na aktivity zaměřené na primární prevenci. Z výčtu aktivit měli žáci a žákyně vybrat nejméně a nejvíce oblíbené. Nejméně oblíbenou (Tabulka 3, Obrázek 2) se shodně na obou školách stala přednáška odborníka se 47%. Druhá v pořadí nejméně oblíbená aktivita byla diskuze s odborníkem a překvapivě i hra shodně se 14%. Naopak nejvíce oblíbenou aktivitou (Tabulka 4, Obrázek 3) celkem v 55% odpovědí je hra, při níž si žáci něco vyzkouší nebo zažijí. Na druhé pozici se ve výčtu nejoblíbenějších aktivit objevila přednáška odborníka, z čehož lze usuzovat, že žáci se dělí na dva tábory. Z nichž jeden upřednostňuje interaktivní metody a druhý tradiční přístup k prevenci ve formě přednášek.

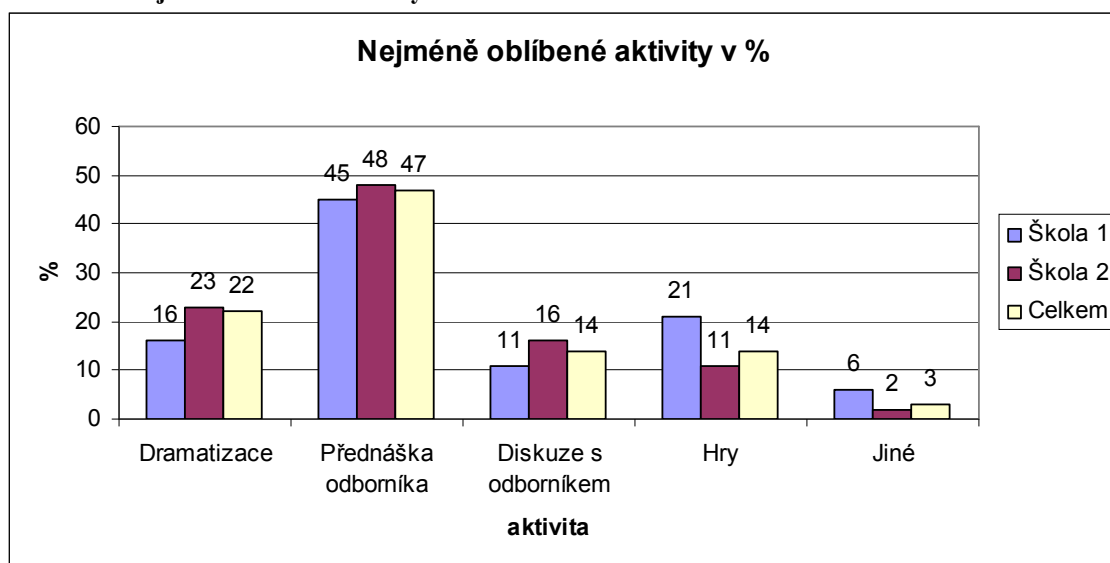
Tabulka 3 Nejméně oblíbené aktivity

	Škola 1		Škola 2		Celkem	
	absolutní četnost	relativní četnost (%)	absolutní četnost	relativní četnost (%)	absolutní četnost	relativní četnost (%)
Dramatizace	10	16	30	23	40	22
Přednáška odborníka	28	45	64	48	92	47
Diskuze s odborníkem	7	11	21	16	28	14
Hry	13	21	15	11	28	14
Jiné	4	6	2	2	6	3
celkem	62	100%	132	100%	194	100%

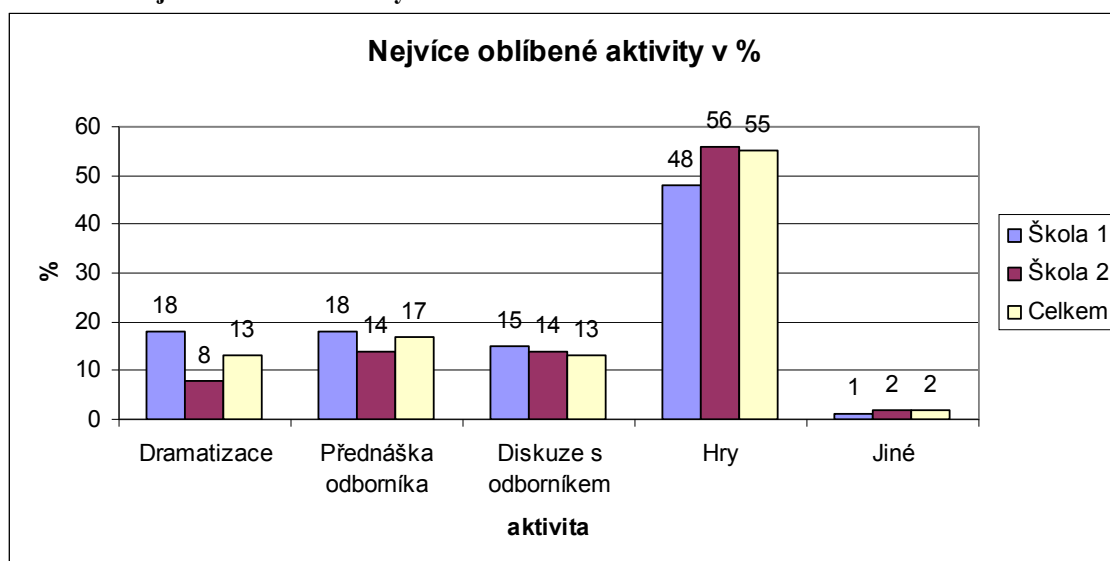
Tabulka 4 Nejvíce oblíbené aktivity

	Škola 1		Škola 2		Celkem	
	absolutní četnost	relativní četnost (%)	absolutní četnost	relativní četnost (%)	absolutní četnost	relativní četnost (%)
Dramatizace	11	18	12	8	23	13
Přednáška odborníka	11	18	21	14	32	17
Diskuze s odborníkem	9	15	20	14	23	13
Hry	30	48	76	56	106	55
Jiné	1	1	3	2	4	2
celkem	62	100%	132	100%	194	100%

Obrázek 2 Nejméně oblíbené aktivity

Obrázek 3 Nejvíce oblíbené aktivity

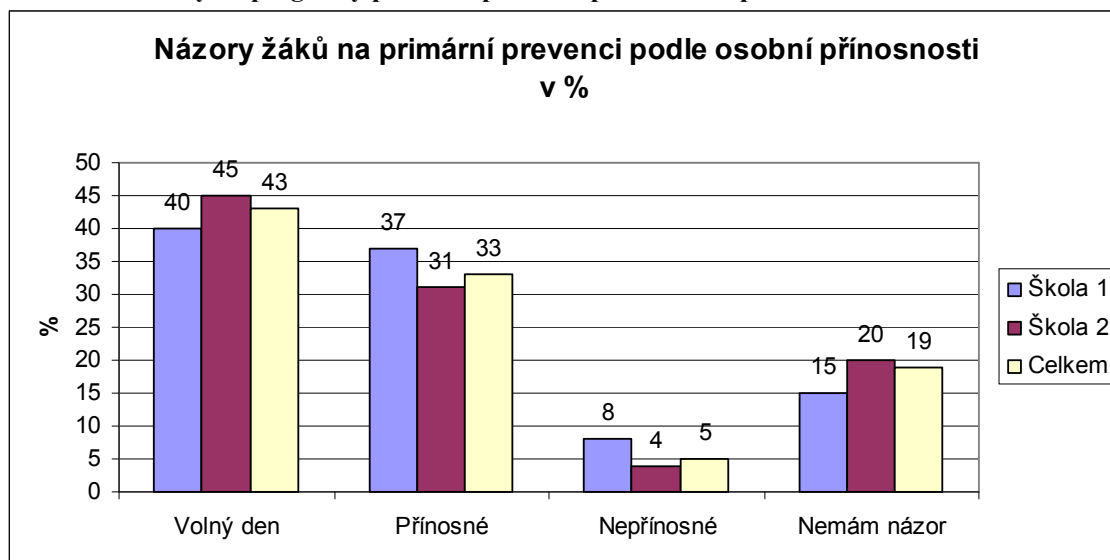

Čtvrtá otázka dotazníku směřovala ke zjištění názorů na primární prevenci. Ptala se zda dny, kdy je realizována prevence na školách (např. formou bloku nebo projektů) považují za přínosné, nepřínosné nebo jen za volný den, kdy se nemusí učit ani připravovat na výuku. Při zadávání této otázky byla zohledněna znalost prostředí škol, na nichž bylo šetření realizováno. Na těchto školách využívají služeb neziskových organizací, které provádí prevenci blokově. Vyhodnocení výsledků (Tabulka 5, Obrázek 4) obou výběrových souborů ukázalo, že nejčastěji žáci považují tyto programy za volný den, kdy se neučí, tudíž se nemusí ani připravovat. Druhou nejčastější odpovědí žáků bylo, že programy prevence považují za přínosné, protože se dozví řadu informací, které je zajímají a neví, kde se na ně mohou zeptat.

Tabulka 5 Názory na programy primární prevence podle přínosnosti

	Škola 1		Škola 2		Celkem	
	absolutní četnost	relativní četnost (%)	absolutní četnost	relativní četnost (%)	absolutní četnost	relativní četnost (%)
Volný den	25	40	59	45	84	43
Přínosné	23	37	41	31	64	33
Nepřínosné	5	8	5	4	10	5
Nemám názor	9	15	27	20	36	19
celkem	62	100%	132	100%	194	100%

Obrázek 4 Názory na programy primární prevence podle osobní přínosnosti

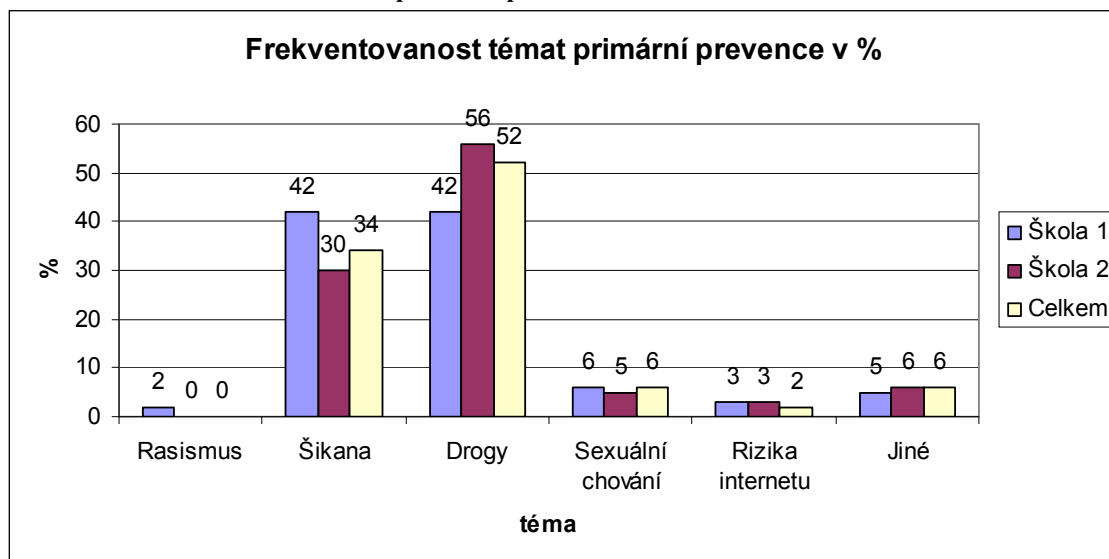
Otázka č. 5 zkoumala fakt, na který jsme prostřednictvím interpretace Vackova výzkumu upozornili už v teoretické části. Vacek se domnívá, že problémem škol je strnulost a omezenost témat, které se při realizaci prevence vyskytují. Na tuto problematiku jsme se zaměřili a žáků se ptali, jaké téma se nejčastěji vyskytuje v rámci

primární prevence. Jak je patrné z následující tabulky (Tabulka 6, Obrázek 5), nejfrekventovanějším tématem primární prevence jsou drogy, které „zaškrtilo“ celkem 52% respondentů. Druhým nejčastějším tématem je šikana, ostatní témata jsou zanedbatelná.

Tabulka 6 Frekventovanost témat primární prevence

	Škola 1		Škola 2		Celkem	
	absolutní četnost	relativní četnost (%)	absolutní četnost	relativní četnost (%)	absolutní četnost	relativní četnost (%)
Rasismus	1	2	0	0	1	0
Šikana	26	42	39	30	65	34
Drogy	26	42	74	56	100	52
Sexuální chování	4	6	7	5	11	6
Rizika internetu	2	3	4	3	6	2
Jiné	3	5	8	6	11	6
celkem	62	100%	132	100%	194	100%

Obrázek 5 Frekventovanost témat primární prevence

Šestá otázka dotazníku byla koncipována jako otevřená a jejím cílem bylo zjistit potřeby žáků a žákyň v oblasti prevence. Otázka zněla: jaké téma by tě zajímalo? O čem by ses chtěl dozvědět více informací?

Výsledky se liší dle školy. Respondenti ze Školy 1 z prostředí vesnice by přivítali více informací zejména v oblasti sexuálního chování, tato odpověď byla zaznamenána 12krát. Dále bylo celkem 6krát požadováno téma rasismu, xenofobie a soužití menšin a 5krát téma riziko užívání internetu a ochrana osobních dat na internetu.

V městské škole bylo nejčastěji žádaným tématem rasismus a otázky soužití menšin, zejména romské. Toto téma bylo žádáno celkem 16krát. Druhé v pořadí dle zájmu žáků bylo sexuální chování a nebezpečnost legálních drog, obé 5krát.

Další témata, která se vyskytla 1krát až 4krát jsou zaznamenána v následujícím výčtu:

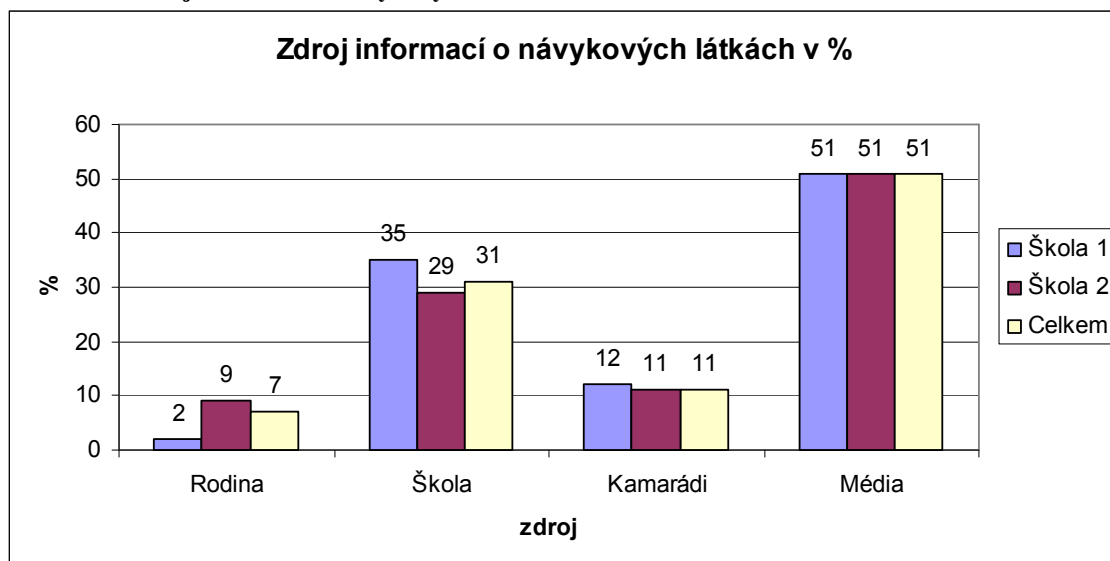
- První pomoc
- Alternativní životní styl (EMO, SCENE, PUNK)
- Vztahy kluk – holka
- Hazard
- Lichva
- Dopravní bezpečnost

V pořadí sedmá otázka dotazníku se ptala, kde se žáci a žákyně dovídají nejvíce informací o návykových látkách. Překvapivým výsledkem bylo (Tabulka 7, Obrázek 6), že v 51% se děti nejvíce informací dozívají z médií. V 31% se zdrojem informací stává škola. Zcela zanedbatelné se zdá působení rodiny, která poskytuje informace o návykových látkách jen v 7% případů.

Tabulka 7 Zdroj informací

	Škola 1		Škola 2		Celkem	
	absolutní četnost	relativní četnost (%)	absolutní četnost	relativní četnost (%)	absolutní četnost	relativní četnost (%)
Rodina	1	2	12	9	13	7
Škola	22	35	38	29	60	31
Kamarádi	7	12	15	11	22	11
Média	32	51	67	51	99	51
celkem	62	100%	132	100%	194	100%

Obrázek 6 Zdroj informací o návykových látkách

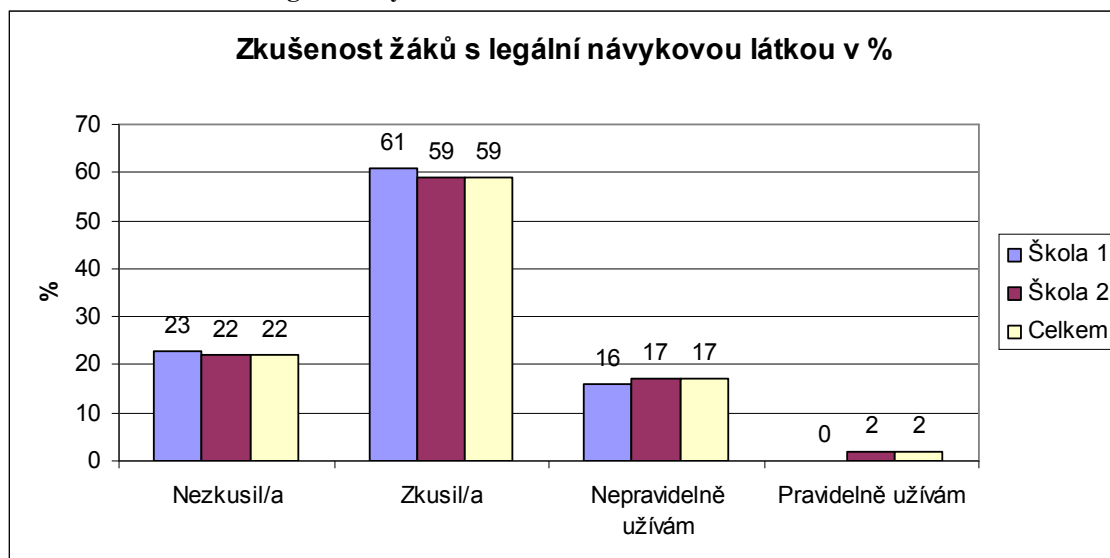

Poslední otázky první části se zaměřily na zkušenost žáků a žákyň s návykovými látkami. Vyhodnocení ukazuje (Tabulka 8, Obrázek 7), že zkušenost s návykovou látkou je zhruba stejná jak u žáků z vesnické školy, tak u žáků z městské školy. Vůbec legální návykovou látku nezkusilo 22% respondentů, někdy vyzkoušelo 59% respondentů a jejími nepravidelnými uživateli je 17% respondentů. Pravidelně užívajícími legální návykové látky jsou 2% otázaných.

Tabulka 8 Zkušenost s legální návykovou látkou

	Škola 1		Škola 2		Celkem	
	absolutní četnost	relativní četnost (%)	absolutní četnost	relativní četnost (%)	absolutní četnost	relativní četnost (%)
Nezkusil/a	14	23	29	22	43	22
Zkusil/a	38	61	78	59	116	59
Nepravidelně užívám	10	16	22	17	32	17
Pravidelně užívám	0	0	3	2	3	2
celkem	62	100%	132	100%	194	100%

Obrázek 7 Zkušenost s legální návykovou látkou

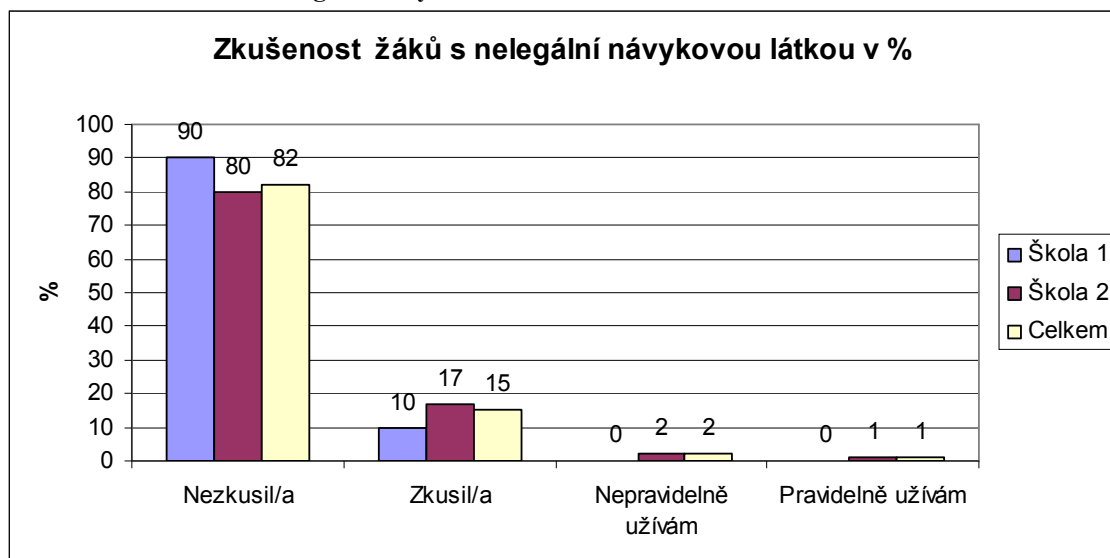

Jak ukázaly výsledky šetření (Tabulka 9, Obrázek 8) větší zkušenost s užitím nelegální návykové látky mají žáci ze Školy 2, která se nachází v městském prostředí. Nelegální návykovou látku z celkového počtu 132 respondentů vyzkoušelo 17% z nich. V prostředí Školy 1 na vsi má zkušenost s užitím nelegální látky jen 10% respondentů, což znamená asi 6 žáků. K nepravidelnému užívání tohoto druhu látek se přiznalo 2% respondentů ze Školy 2 a pravidelnému užívání 1% respondentů opět ze Školy 2.

Tabulka 9 Zkušenost s nelegální návykovou látkou

	Škola 1		Škola 2		Celkem	
	absolutní četnost	relativní četnost (%)	absolutní četnost	relativní četnost (%)	absolutní četnost	relativní četnost (%)
Nezkusil/a	56	90	105	80	161	82
Zkusil/a	6	10	22	17	28	15
Nepravidelně užívám	0	0	3	2	3	2
Pravidelně užívám	0	0	2	1	2	1
celkem	62	100%	132	100%	194	100%

Obrázek 8 Zkušenost s nelegální návykovou látkou

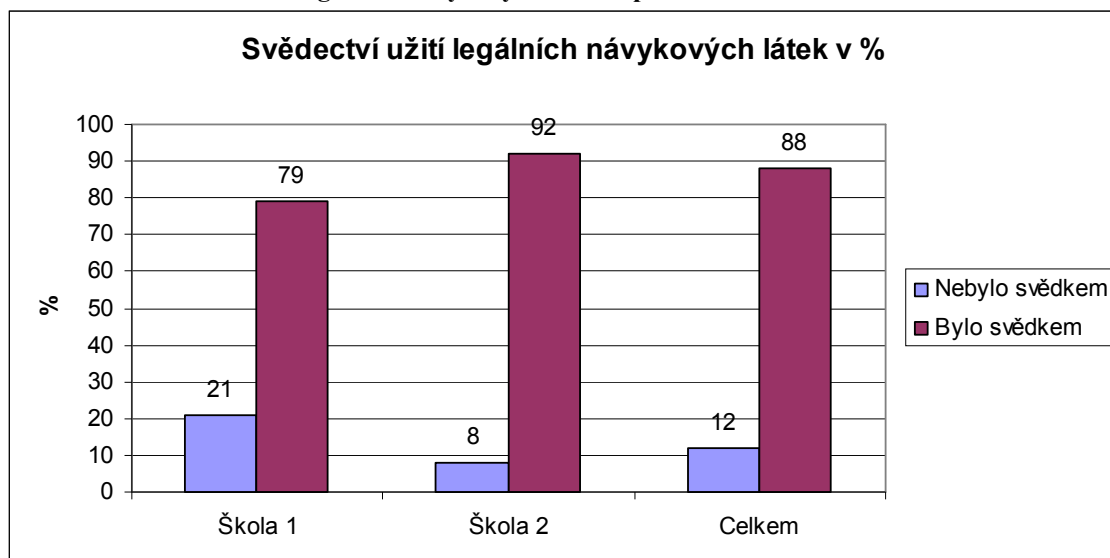

Druhá část dotazníku mapuje prostředí respondentů a názory žáků na návykové látky. V deváté otázce jsme se ptali, za byli žáci v uplynulých 30 dnech svědkem užívání legální návykové látky, a kdo byl tou osobou užívající tuto látku. Výsledky nebyly nijak překvapivé (Tabulka 10, Obrázek 9). 88% respondentů bylo svědkem užití legální návykové látky především u rodičů a kamarádů. Tyto dvě skupiny tvořily zhruba $\frac{3}{4}$ všech lidí, které nějakým způsobem působí na dítě a to i v otázkách užívání návykových látek.

Tabulka 10 Svědectví užití legálních návykových látek v posledních 30 dnech

	Škola 1		Škola 2		Celkem	
	absolutní četnost	relativní četnost (%)	absolutní četnost	relativní četnost (%)	absolutní četnost	relativní četnost (%)
Nebylo svědkem	13	21	11	8	24	12
Bylo svědkem	49	79	121	92	170	88
Celkem	62	100%	132	100%	194	100%

Obrázek 9 Svědectví užití legálních návykových látek v posledních 30 dnech

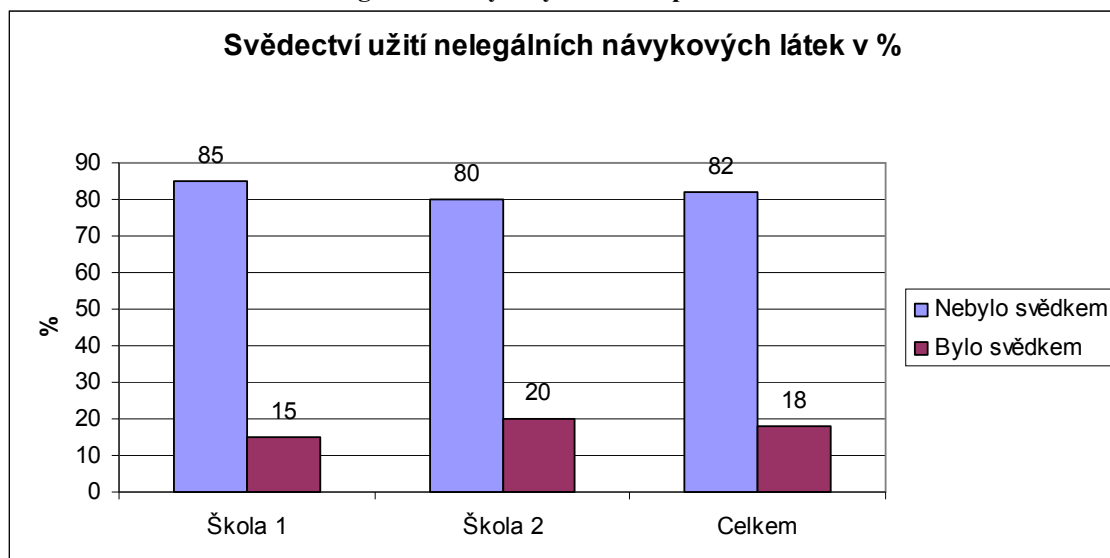

V jedenácté otázce dotazníku nás zajímalo, zda byl respondent v uplynulých 30 dnech svědkem užívání nelegálních návykových látek (Tabulka 11, Obrázek 10). Vyšší procento svědectví užití nelegálních látek lze podle šetření zaznamenat v prostředí Školy 2 v městském prostředí, kde tuto skutečnost potvrzuje 20% respondentů. V prostředí Školy 1 stejně odpovědělo 15% dotázaných. Z 35 kladných odpovědí byl ve 80% případů svědkem toho, že jeho kamarád užil nelegální návykovou látku a ve 20% případů se jednalo o spolužáka.

Tabulka 11 Svědectví užití nelegálních látek v posledních 30 dnech

	Škola 1		Škola 2		Celkem	
	absolutní četnost	relativní četnost (%)	absolutní četnost	relativní četnost (%)	absolutní četnost	relativní četnost (%)
Nebylo svědkem	53	85	106	80	159	82
Bylo svědkem	9	15	26	20	35	18
Celkem	62	100%	132	100%	194	100%

Obrázek 10 Svědectví užití nelegálních návykových látek v posledních 30 dnech

Dvanáctá otázka dotazníků reflektovala, jaké návykové chování respondenti odsuzují či neodsuzují. Z následující tabulky (Tabulka 12) můžeme usuzovat, že respondenti neodsuzují v 87% příležitostné kouření tabákových výrobků, v 66% neodsuzují pravidelné kouření tabákových výrobků, v 92% neodsuzují příležitostné pití alkoholu, avšak v pravidelném pití alkoholu už tak benevolentní nejsou, neodsuzuje ho je 37% dotázaných. Téměř polovina respondentů neodsuzuje 1krát až 2krát užití marihuany a její příležitostné kouření.

Poměrně tolerantní jsou respondenti i v otázkách jednorázového užití nebo nepravidelného užívání nelegálních návykových látek jako je extáze, LSD a pervitin. Toto návykové chování neodsuzuje 25% až 29% respondentů.

Předposlední otázka dotazníkového šetření se zajímala o to, zda považují či nepovažují žáci a žákyně užívání návykových látek za zdraví škodlivé a nebezpečné (Tabulka 13). Příležitostné kouření tabákových výrobků nepovažuje za zdraví škodlivé a nebezpečné 69% otázaných. U pravidelného kouření toto procento značně kleslo, za škodlivé ho nepovažuje pouze 10% respondentů. Podobná čísla se vykytují u další návykové látky - alkoholu. 85% respondentů nepovažuje příležitostné pití alkoholu za zdraví škodlivé, avšak pravidelná konzumace není za zdraví škodlivou považována pouze 10% dotázaných žáků a žákyň.

Rizika spojená s užíváním marihuany nejsou respondenty považována za nebezpečná při prvním užití ve 42%, příležitostné užívání není považováno za zdraví škodlivé a nebezpečné ve 24% odpovědí. Vysoké procento (průměrně kolem 20%)

respondentů nepovažuje za zdraví nebezpečné 1krát až 2krát užití nelegálních látek jako je pervitin, LSD nebo extáze (viz Tabulka 13).

Tabulka 12 Návykové chování: odpověď neodsuzují

	Škola 1		Škola 2		Celkem	
	absolutní četnost	relativní četnost (%)	absolutní četnost	relativní četnost (%)	absolutní četnost	relativní četnost (%)
Příležitostně kouří cigarety	58	93	111	84	169	87
Kouří cigarety	49	79	77	58	128	66
Příležitostně pijí alkohol	59	95	120	91	179	92
Pravidelně pijí alkohol	29	47	42	32	71	37
1x – 2x užijí marihuanu nebo hašiš	26	42	61	46	87	45
Příležitostně kouří marihuanu nebo hašiš	24	39	58	44	82	42
Pravidelně kouří marihuanu nebo hašiš	18	27	22	17	40	21
1x – 2x užijí LSD, extázi	12	19	45	34	57	29
Příležitostně užívají LSD, extázi	13	21	40	30	53	27
Pravidelně užívají LSD, extázi	9	15	15	11	24	12
1x – 2x užijí pervitin, kokain	12	19	36	27	48	25
Příležitostně užívají pervitin, kokain	13	21	24	18	37	19
Pravidelně užívají pervitin, kokain	7	11	8	6	15	8

Tabulka 13 Zdraví škodlivé a nebezpečné: odpověď nepovažuji

	Škola 1		Škola 2		Celkem	
	absolutní četnost	relativní četnost (%)	absolutní četnost	relativní četnost (%)	absolutní četnost	relativní četnost (%)
Příležitostné kouření cigaret	43	69	91	69	134	69
Kouření cigarety	7	11	12	9	19	10
Příležitostné pití alkoholu	53	85	112	85	165	85
Pravidelné pití alkoholu	7	11	13	10	20	10
1x – 2x užití marihuany nebo hašiše	23	37	59	45	82	42
Příležitostné kouření marihuany nebo hašiše	16	26	30	23	46	24
Pravidelné kouření marihuany nebo hašiše	4	6	5	4	9	5
1x – 2x užití LSD, extáze	11	17	38	29	49	25
Příležitostné užívání LSD, extáze	8	13	18	14	26	13
Pravidelné užívání LSD, extáze	5	8	5	4	10	5
1x – 2x užití pervitinu, kokainu	9	15	26	20	35	18
Příležitostné užívání pervitinu, kokainu	7	11	13	10	20	10
Pravidelné užívání pervitinu, kokainu	4	6	3	2	7	4

Poslední otázka výzkumu byla zaměřena na názory žáků a žákyň na jednotlivé návykové látky, nakolik je považují za bezpečné-nebezpečné. Na škále odpovědí bezpečné-velmi bezpečné-nebezpečné-velmi nebezpečné měli označit jednotlivé látky. Ve výsledku se ukázalo (Tabulka 14), že 28% respondentů považuje cigarety za bezpečné, u alkoholu je toto procento ještě vyšší. Celých 39% otázaných žáků řadí alkohol k bezpečným návykovým látkám. Celkem nízká čísla se oproti našim

předpokladům objevila u bezpečnosti marihuany, kterou za velmi bezpečnou považuje jen 4% respondentů a za bezpečnou 9% dotázaných žáků a žákyň.

Tabulka 14 Hodnocení bezpečnosti-nebezpečnosti návykových látek v %

	Velmi bezpečné			Bezpečné			Nebezpečné			Velmi nebezpečné		
	Škola 1	Škola 2	Σ	Škola 1	Škola 2	Σ	Škola 1	Škola 2	Σ	Škola 1	Škola 2	Σ
cigarety	3	2	2	33	27	28	59	61	61	5	10	8
alkohol	3	2	3	39	39	39	45	36	39	13	23	20
marihuana a hašiš	5	4	4	13	7	9	37	46	43	45	43	44
lysohlávky	6	4	5	3	8	6	51	51	51	40	37	38
LSD, extáze	8	3	5	3	4	4	31	33	32	58	60	60
pervitin	5	3	4	0	0	0	19	65	51	76	32	46
kokain	5	2	3	0	1	1	13	16	15	82	81	81
heroin	5	3	4	0	0	0	10	8	8	85	89	88

9 Závěr praktické části a diskuze k výzkumným předpokladům

Jak jsme již uvedli, cílem praktické části diplomové práce bylo zmapovat názorové spektrum žáků na primární prevenci a zjistit nakolik tato prevence ovlivňuje jedince v názorech a postojích návykovým látkám.

Na začátku průzkumu byly stanoveny základní předpoklady, jejichž platnost byla ověřena na základě výše uvedeného dotazníkového šetření.

Předpoklad 1. Primární prevenci realizovanou externími dodavateli hodnotí žáci pozitivněji než prevenci prováděnou přímo učiteli. Tento předpoklad se potvrdil pouze u jedné ze zkoumaných skupin. V prostředí zkoumané skupiny ve Škole 1, která se nachází na vsi, byl tento předpoklad vyvrácen. Respondenti upřednostňovali prevenci realizovanou třídním učitelem. V prostředí městské školy (Škola 2), dávají žáci a žákyně přednost externím pracovníkům. Abychom mohli přesně určit důvody výskytu tohoto jevu, musel by být proveden zpřesňující výzkum na školní klima třídy.

Pokud budeme důsledně přistupovat ke zhodnocení výzkumu ve vztahu k celkovému počtu respondentů, byl tento předpoklad potvrzen.

Předpoklad 2. a, ve kterém jsme se domnívali, že žáci budou negativně hodnotit přednášku odborníka, se potvrdil. Celkem 47% respondentů ji považovalo za nejméně atraktivní metodu primární prevence.

Předpoklad 2. b, který se domníval, že kladně budou hodnoceny především interaktivní metody primární prevence, se potvrdil.

Předpoklad 3., jež říká, že děti uvádějí jako nejfrekventovanější preventivní téma drogy a šikana, se potvrdil. Potvrdila se tím i naše teorie, že školní prevence je strnulá, nereaguje na aktuální potřeby žáků a dá se říci, že nereaguje ani na aktuální potřeby společenské. Z výzkumu vyplynulo, že nejpálčivějším tématem, o které mají žáci v oblasti prevence zájem, je problém rasismu, xenofobie a národnostních menšin. Druhým nejčastěji zmiňovaným tématem je sexuální chování.

Předpoklad 4. Většina respondentů považuje školní prevenci za osobně důležitou a zajímavou. Respondenti tento předpoklad vyvrátili. Ve 43% je realizovaná prevence považována za volný den, kdy se žáci nemusí připravovat na výuku a naučí se. Za přínosné považuje realizovanou prevenci jen 33% žáků a žákyň.

Předpoklad 5., v němž jsme se domnívali, že děti většinu informací o návykových látkách, jejich působení a účincích získávají převážně ve škole, se nepotvrdil. Z provedeného výzkumu vyplynulo, že hlavním zdrojem informací jsou pro dospívající média.

Předpoklad 6., který se opíral o tvrzení, že většina respondentů má ve svém bezprostředním okolí (rodina, spolužáci a kamarádi) někoho, kdo kouří tabákové výrobky, pije alkohol a má zkušenost s marihuanou, se potvrdil. Dotazníkové šetření ukázalo, že bezprostřední kontakt s uživatelem legální návykové látky mělo v uplynulých 30 dnech 88% dotázaných dětí. V případě nelegální látky je kontakt v uplynulých 30 dnech u 18% respondentů.

Předpoklad 7. Většina respondentů má osobní zkušenosti s užitím návykové látky. Přímě položené otázky v dotazníku nám tuto hypotézu potvrdily v případě legálních návykových látek, kdy zkušenost byla potvrzena v 59%, nepravidelné užívání dokonce v 17%. Zkušenost s nelegální návykovou látkou potvrdilo 15% respondentů. 2% respondentů uvedlo, že jsou nepravidelnými uživateli nelegálních návykových látek.

Předpoklad 8., v němž jsem se domnívali, že většina respondentů hodnotí tabákové výrobky, alkohol a marihuanu jako bezpečné drogy, se nepotvrdil. Z výsledků dotazníkového šetření se ukázalo, že žáci jsou uvědomělí a tyto návykové látky považuje v případě tabákových výrobků za velmi bezpečné a bezpečné jen 30% respondentů, v případě alkoholu je to 41% respondentů a o marihuaně se takto vyjádřilo pouze 13% respondentů.

9.1 Diskuze k výzkumným předpokladům

Výsledky, které můžeme z výzkumu vyvodit, nás vedou k několika závěrům. Prvním velice důležitým faktem, o kterém se dá široce diskutovat, je rozdílnost výsledků v případě prvního předpokladu. V obou školách je prevence realizována dílem

vlastními silami a dílem neziskovými organizacemi, přesto došlo ke zcela odlišným výsledkům. O důvodech, proč tomu tak je, můžeme jen spekulovat. Specifické prostředí malé vesnické školy, kde je vyšší sociální kontrola i vyšší interakce žáků a učitelů ukazuje, že třídní učitel je na prvním místě mezi osobami, se kterými jsou žáci ochotni své problémy řešit. Třídní učitel zde vzbuzuje mnohem větší důvěru než je tomu v prostředí městské školy, kde je i vyšší počet žáků, interakce jsou do značné míry omezeny jistou anonymitou, kterou velká škola poskytuje, a také zde chybí mimoškolní styk žáků a učitelů, který je ve vesnickém prostředí nevyhnutelný. Jak bylo již řečeno výsledky by mohly být potvrzeny výzkumem na klima jednotlivých tříd.

Předpoklad č. 3 nám ukázal, že školy nereagují na aktuální potřeby dětí, nereagují ani na vývoj společnosti, ve které děti žijí. Často opakovaným tématem, do jisté míry přežitým, je šikana a drogy. Prostor, který dostaly děti k vyjádření, jaké téma by je zajímalo, ukázal zajímavou skutečnost. Mezi dětmi je žadáným tématem soužití různých ras, národů a lidí různého vyznání. S touto problematikou školní prevence příliš nepracuje, přestože společnost se důsledky neřešených konfliktů dlouhodobě potýká. Dalším tématem, kterému by měl být v primární prevenci věnován prostor, je problematika „kyberprostředí“, jež je neomezeným prostorem, tedy i neomezeným nebezpečím, před kterým není dítě dostatečně varováno. S tímto tématem souvisí i výsledky vyplývající z nepotvrzeného předpokladu č. 5, ve kterém se ukázalo, že největším zdrojem informací o návykových látkách není škola, ale jsou to v 51% média. Řešení tohoto problému je však celospolečenskou záležitostí, protože jak již bylo dříve řečeno, obsah médií lze regulovat jen obtížně, je nutné apelovat na zvýšení mediální gramotnosti dětí.

Otázkou, kde získávají děti informace o drogách, by se měli také zabývat rodiče, jejichž selhání v této otázce je patrné z výsledků šetření. Tuto problematiku jsme otevřeli v teoretické části, kde bylo zmíněno, že rodičům chybí znalosti, jak se svými dětmi o těchto problémech hovořit a mnohdy u rodičů převládá pocit, že není nutné tyto oblasti rozebírat, protože škola je v tomto ohledu zastoupí. Důležité je také zmínit jev, který nás nijak nepřekvapil. Děti jsou často svědky návykového chování svých rodičů, zpravidla se jedná o legální návykové látky. Právě u těchto drog je nebezpečnost velmi podceňována, což tento jev je patrné z výzkumu. Přestože se naše osmá hypotéza nepotvrdila, je zřejmé, že i 41% dětí, které považují alkohol a tabák za bezpečné návykové látky, je alarmující. Děti nebezpečnost legálních drog podceňují a jak plyne z dalších výsledků výzkumu, zhruba 25% respondentů nepovažuje za škodlivé ani

příležitostné užívání nelegálních drog, jako je LSD, extáze a pervitin. Mezi dětmi je rozšířen tento mýtus rozšířen, avšak nejsou dostatečně upozorňovány na velice tenkou hranici, která vzniká mezi příležitostným užitím a závislostí.

K zamyšlení by mělo vést vyhodnocení předpokladu č. 4, který vycházel ze znalosti forem realizované prevence na jednotlivých školách a ukázal, že žáci považují programy primární prevence pouze za den volna. Lze tedy vyvozovat, že pro větší efektivnost by neměla být prevence vydělována do samostatných bloků. Raději by měla být začleněna do běžné výuky v rámci několika předmětů, samozřejmě s ohledem na průřezová témata RVP, aby bylo zamezeno duplicitě řešení problémů, které by mohlo přinášet spíše negativní reakce ze strany žáků.

Závěr

Návykové látky jsou v různých podobách společenským jevem už několik tisíciletí, proto o nich víme mnoho a jsme schopni tyto znalosti využívat i zneužívat. Výskyt patologického chování ve společnosti neustále narůstá, tím vzrůstají i nároky na prevenci, která je proti návykovým látkám ještě pojmem relativně novým. Bohužel ještě neměla tolik prostoru pro svůj rozvoj a teprve se hledají cesty, jak ji správně uchopit. Vzniklo a vzniká mnoho neziskových organizací, které se problémem primární prevence zabývají a poskytují služby školám i široké veřejnosti, ale stále je tento úkol primárně na bedrech školy.

Této problematice jsme se široce věnovali celkem v sedmi kapitolách. Po vymezení základních pojmů v první kapitole následovala analýza sociálních prostředí, jejich vliv na možné patologické chování a také možné řešení prevence v těchto prostředích.

V praktické části práce jsme se zaměřili na sběr dat s cílem vyhodnotit postoje a pohledy žáků základních škol na návykové látky, protože, jak již bylo řečeno, poznatky z této oblasti jsou stěžejními pro tvorbu efektivní primární prevence. Má-li totiž být prevence efektivní, musí být cílená. Nelze aplikovat „vygenerované programy“ na celou populaci dětí v domnění, že dosáhneme stejných výsledků u všech.

Tato diplomová práce mi umožnila hlubší pohled do problematiky drog, příčin vzniku drogových závislostí a s tím související prevence. Uvědomila jsem si zásadní věc, se kterou je nutné k celé problematice přistupovat. Musíme se vzdát nereálných konstrukcí světa bez drog a závislostí, protože jich nelze dosáhnout ani tou nejtvrděší represí. Ale naopak se musíme zaměřit na rozvoj činností, jež mohou alespoň počty závislých snížit- tím je zejména efektivní prevence.

Dítě je velice křehká bytost, která potřebuje individuální přístup nejen ve výuce (což je už řešeno v RVP), ale i v oblasti prevence. Prevence není, ač by se mohlo zdát, jen v rukou školního metodika prevence. Tato činnost si vyžaduje spolupráci všech pedagogických pracovníků, v neposlední řadě i rodičů. V tomto ohledu se ale opět dostáváme do fikčních světů, protože mnohdy spolupráce s rodinou naprosto selhává, dítě může žít v rodinném prostředí ne zrovna optimálním a také může být vystaveno řadě faktorů, jež experimenty s drogou mohou urychlit. Škola se tak stává skutečně jediným prostředím pro realizaci prevence. Právě v tyto případy jsou pro pedagogy

jistou výzvou, pokud zvolí šetrný přístup a vlídnost, může dítě nasměrovat správným směrem, ale i zde jsou hranice toho, co je a co není v silách učitele.

Základem všeho je harmonické prostředí, které je podnětné pro rozvoj šťastného dítěte a to je úkol pro nás všechny, rodiče, pedagogy i celou společnost.

Seznam tabulek a grafů

Grafy

Obrázek 1 Důvěra v otázkách témat prevence	47
Obrázek 2 Nejméně oblíbené aktivity.....	48
Obrázek 3 Nejvíce oblíbené aktivity	48
Obrázek 4 Názory na programy primární prevence podle osobní přínosnosti.....	49
Obrázek 5 Frekvencovanost témat primární prevence	50
Obrázek 6 Zdroj informací o návykových látkách	52
Obrázek 7 Zkušenost s legální návykovou látkou	53
Obrázek 8 Zkušenost s nelegální návykovou látkou	54
Obrázek 9 Svědectví užití legálních návykových látek v posledních 30 dnech.....	55
Obrázek 10 Svědectví užití nelegálních návykových látek v posledních 30 dnech	56

Tabulky

Tabulka 1. Oblasti, v nichž drogové strategie EU a ČR definují příslušná opatření.....	32
Tabulka 2 Důvěra v otázkách témat prevence.....	46
Tabulka 3 Nejméně oblíbené aktivity	47
Tabulka 4 Nejvíce oblíbené aktivity	48
Tabulka 5 Názory na programy primární prevence podle přínosnosti	49
Tabulka 6 Frekvencovanost témat primární prevence.....	50
Tabulka 7 Zdroj informací	51
Tabulka 8 Zkušenost s legální návykovou látkou	52
Tabulka 9 Zkušenost s nelegální návykovou látkou.....	53
Tabulka 10 Svědectví užití legálních návykových látek v posledních 30 dnech	54
Tabulka 11 Svědectví užití nelegálních látek v posledních 30 dnech	55
Tabulka 12 Návykové chování: odpověď neodsuzují	57
Tabulka 13 Zdraví škodlivé a nebezpečné: odpověď nepovažují	58
Tabulka 14 Hodnocení bezpečnosti-nebezpečnosti návykových látek v %.....	59

Seznam použité literatury a internetové zdroje

Literatura

- BŘICHÁČEK, B. Odolnost rodiny. **In** *Děti, mládež a rodiče v období transformace*. Plaňava, I.; Pilát, M. Brno: Masarykova univerzita, 2002. 292 s. ISBN 80-86598-36-5
- ČÁP, J. *Psychologie výchovy a vyučování*. 1. vydání. Praha: Karolinum: H+H, 1993. 415 s. ISBN: 80-7066-534-3
- HÁJKOVÁ, Z.; ŠMOLKA, P. Klientela manželských poraden v období transformace. **In** *Děti, mládež a rodiče v období transformace*. Plaňava, I.; Pilát, M. Brno: Masarykova univerzita, 2002. 292 s. ISBN 80-86598-36-5
-
- HAJNÝ, M. et al. *Akta „Y„: drogový problém versus rodina: Praktická příručka pro rodiče*. 1. vydání. Praha: Votobia, 1999. 125 s. ISBN 80-7270-022-4
- HAVLÍK, R. KOŤA, J. *Sociologie výchovy a školy*. 1. vydání. Praha: Portál, 2007. 174 s., ISBN 80-7178-635-7
- HELLER, J. et al. *Závislost známá neznámá*. 1. vydání. Havlíčkův Brod: Grada Publishing, 1996. 162 s. ISBN 80-7169-277-8
- HELUS, Z. *Sociální psychologie pro pedagogy*. 1. vydání. Praha: Grada, 2007. 280 s. 80-247-1168-3
- JANDOUREK, J. *Sociologický slovník*. 1. vydání. Praha: Portál, 2001. 286 s. ISBN 978-80-7367-269-0
- KALINA, K. et al. *Drogy a drogové závislosti 2 mezioborový přístup*. 1. vydání. Praha: Úřad vlády ČR, 2004. 343 s. ISBN 80-86734-05-6
- KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V. *Člověk - prostředí - výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. 1. vydání. Brno: Paido, 2001, 199 s. ISBN 80-7315-004-2
- KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. 1. vydání. Praha: 2008, 215 s. ISBN 80-7367-383-3
- KREJČÍŘOVÁ, D. LANGMEIER, J. *Vývojová psychologie*. 2. vydání. Praha: Grada, 2007. s. 352. ISBN 80-247-1284-9
- MAŘÍKOVÁ, H., PETRUSEK, M., VODÁKOVÁ, A. *Velký sociologický slovník, II. Svazek P-Z*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 1996. 1627 s. ISBN 80-7184-310-5

- MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3. vydání. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. 161 s. ISBN 80-86429-19-9
- MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence. Možné příčiny, současná struktura, programy prevence kriminality mládeže*. 1. vydání. Praha: Portál, 1998. s.336. ISBN 80-7178-226-2
- NEŠPOR, K. *Vaše děti a návykové látky*. 1. vydání. Praha: Portál, 2001. 160 s. ISBN 80-7178-515-6
- PELIKÁN, J. *Základy empirického výzkumu pedagogických jevů*. 2. vydání. Praha: Karolinum, 2007. 270 s. ISBN 80-7184-569-8
- PRESL, J. *Drogová závislost. Může být ohroženo i Vaše dítě?* 2. vydání. Praha: MAXDORF, 1995. 88 s. ISBN 80-85800-25-X
- ŠTÚROVÁ, J. Rodina a škola. In *Protidrogová výchova*. Ondrejko, P.; Poliaková, E. 1. vydání. Bratislava: VEDA, 1999. 356 S. ISBN 80-224-0553-1
- VACEK, P. JURÁKOVÁ, I. Škola a preventivní programy. In *Socialia 2004 I.* Šimková, E. ; Truhlářová, Z. 1. vydání. Hradec Králové: Gaudeamus, 2005. ISBN 80-7041-247-X, s. 165-181
- VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie*. 1. vydání. Praha: Portál, 2000. s. 522. ISBN 80- 7178-308-0
- VANŽUROVÁ, L. Příčiny krizového chování mladé generace. In *Riziková mládež v současné společnosti*. Truhlářová, Z. 1. vydání. Hradec Králové: Gaudeamus, 2005. ISBN 80-7041-247-X, s. 165-181
- ZÁŠKODNÁ, H. *Pojetí závislosti na návykových látkách*. 1. vydání. Ostrava: Scholaforum, 1997. 27 s. ISBN 80-86058-36-0

Periodika

- RADIMECKÝ, J. Když dva dělají totéž...: Srovnávací analýza drogové politiky Evropské unie a České republiky na období od roku 2005. *Adiktologie*. 2006, roč. 6, č. 4, s. 443-451. ISSN 1213-3841. s. 448
- MOŽNÝ, I. Česká rodina pozdní modernity: Nová podoba starého partnera a rivala školy. *Pedagogika*, 2004, roč. 54, č. 4, s. 309-325. ISSN 1211-2720. s 310

Internetové zdroje

- *Statistická ročenka ČR 2009*, [online]. [cit. 15.4.2010]. Dostupné z WWW: <http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/kapitola/0001-09-2009-0900>
- *Dva miliony Čechů neumějí odolat alkoholu. Každý dvacátý je závislý*, [online]. [cit. 13.4.2010]. Dostupné z WWW: <http://zpravy.idnes.cz/dva-miliony-cechu->

neumeji-odolat-alkoholu-kazdy-dvacaty-je-zavisly-1f2-
/domaci.asp?c=A100405_173017_domaci_vel

- *ESPAD 2007*, [online]. [cit. 15.4.2010]. Dostupné z WWW: http://www.drogy-info.cz/index.php/info/press_centrum/espac_2007_tiskove_materialy
- *Národní strategie protidrogové politiky na období 2005 – 2009*, [online]. [cit. 19.4.2010]. Dostupné z WWW: http://www.vlada.cz/assets/ppov/protidrogova-politika/dokumenty/publikace/Strategie_05-09_CZ_web.pdf
- *Metodický pokyn k prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže ve škole a školských zařízeních*, [online]. [cit. 19.4.2010]. Dostupné z WWW: <http://www.msmt.cz/socialni-programy/metodicky-pokyn-k-primarni-prevenci-socialne-patologickych-jevu-u-deti-a-mladeze-ve-skolach-a-skolskych-zarizenich-nabyva-ucinnosti-dnem-zverejneni-ve-vestniku-msmt-cr-sesit-11-2007>
- *Velký lékařský slovník*, [online]. [cit. 15.4.2010]. Dostupné z WWW: <http://lekarske.slovniky.cz/>
- SCHWARZ, Š. VÁCHA, P. *Přístupy k řešení drogové problematiky*, [online]. [cit. 15.6.2010]. Dostupné z WWW: <http://www.prevence.net/?ID=102>
- VÁCHA, P. *Efektivní řešení primární prevence*, [online]. [cit. 16.6.2010]. Dostupné z WWW: http://www.prevence.net/Science/vacha_03.pdf
- *EU drugs strategy (2005 – 2012)*, [online]. [cit. 16.6.2010]. Dostupné z WWW: <http://www.emcdda.europa.eu/html.cfm/index6790EN.html>
- *Národní strategie protidrogové politiky 2010 – 2018 pro jednání vlády*, [online]. [cit. 15.6.2010]. Dostupné z WWW: http://www.vlada.cz/assets/ppov/protidrogova-politika/dokumenty/Narodni_strategie_protidrogove_politiky_2010-2018_pro_jednani_vlady.pdf
- *Úmluva o právech dítěte*, [online]. [cit. 12.4.2010]. Dostupné z WWW: http://www.stopdetskepraci.cz/download/pdf/documents_2.pdf

Přílohy

Příloha č. 1 Dotazník

Dotazník

Dobrý den, jmenuji se Hana Dostálová a jsem studentkou Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Prosím o vyplnění tohoto dotazníku, který je anonymní a jeho výsledky budou sloužit pouze jako podklad pro výzkumnou část mé diplomové práce.

Věk:

Pohlaví:

A. První část dotazníku je zaměřena na hodnocení programů primární prevence, kterých jste se zúčastnili v průběhu 2. stupně ZŠ. V následujících otázkách se zaměříme na kvalitu programu a jeho přínos.

1. O problémech šikany, drog, sexuality apod. je mi nejpříjemnější mluvit s:

- a) Třídní učitel
- b) Někdo cizí, kdo na škole nepůsobí pravidelně (externí pracovníci prevence)
- c) Výchovný poradce
- d) Jakýkoli učitel

2. **Nejméně** mě při těchto programech baví:

- a) Dramatizace nějaké situace
- b) Přednáška odborníka
- c) Diskuze s odborníkem
- d) Hry, při kterých něco zkusím, zažiji
- e) Jiné (doplň).....

3. **Nejvíce** mě při těchto programech baví:

- a) Dramatizace nějaké situace
- b) Přednáška odborníka
- c) Diskuze s odborníkem
- d) Hry, při kterých něco zkusím, zažiji
- e) Jiné (doplň).....

4. Programy primární prevence realizované na naší škole považuji za:

- a) Volný den (nemusím se připravovat, neučí se)
- b) Přínosné (získám řadu informací, které mě zajímají, a nevím, kde se zeptat)
- c) Nepřínosné (žádné informace, které se dozvídám, pro mě nejsou nové ani zajímavé)
- d) Nemám názor

5. Jaká témata se nejčastěji vyskytují při preventivních programech?

- a) Rasismus
- b) Šikana
- c) Drogy
- d) Sexuální chování
- e) Rizika internetu
- f) Jiné (doplň) .....

6. Jaké téma by tě zajímalo? O čem by ses chtěl dozvědět víc informací?

.....
.....
.....

7. Kde se dozvídáš nejvíce informací o návykových látkách a rizicích s nimi spojenými?

- a) Rodina
- b) Škola
- c) Kamarádi
- d) Média (TV, internet, rádio, časopisy, noviny)

8. Po absolvování bloku primární prevence v 6. – 8. (9.) třídě jsem legální drogu (cigarety, alkohol):

- a) Nezkusil/a
- b) Zkusil/a
- c) Nepravidelně užívám
- d) Pravidelně užívám

9. Po absolvování bloku primární prevence v 6. – 8.(9.) třídě jsem nelegální drogu (marihuana, hašiš, pervitin,...):

- a) Nezkusil/a
- b) Zkusil/a
- c) Nepravidelně užívám
- d) Pravidelně užívám

B. Druhá část dotazníku se zaměřuje na vaše názory a postoje k návykovým látkám.

10. Byl/a jsi v uplynulých 30 dnech svědkem toho, že někdo v tvém okolí užíval legální drogu (cigarety, alkohol)?

- a) Ano
  - Rodiče
  - Učitel
  - Kamarád
  - Spolužák
- b) Ne

11. Byl/a jsi v uplynulých 30 dnech svědkem toho, že někdo ve svém okolí užíval nelegální drogu (marihuana, LSD, extáze, pervitin,...)

- a) Ano
  - Rodiče
  - Učitel
  - Kamarád
  - Spolužák
- b) Ne

12. Každý se liší v tom, zda odsuzuje nebo schvaluje lidi, kteří dělají určité věci. Doplň následující tvrzení:

Lidi, kteří:

a) Příležitostně kouří cigarety	☐ odsuzuji	☐ neodsuzuji
b) Kouří cigarety	☐ odsuzuji	☐ neodsuzuji
c) Příležitostně pijí alkohol	☐ odsuzuji	☐ neodsuzuji
d) Pravidelně pijí alkohol	☐ odsuzuji	☐ neodsuzuji
e) 1x – 2x užijí marihuanu nebo hašiš	☐ odsuzuji	☐ neodsuzuji
f) Příležitostně kouří marihuanu nebo hašiš	☐ odsuzuji	☐ neodsuzuji

g) Pravidelně kouří marihuanu nebo hašiš	☐ odsuzuji	☐ neodsuzuji
h) 1x – 2x užijí LSD, extázi	☐ odsuzuji	☐ neodsuzuji
i) Příležitostně užívají LSD, extázi	☐ odsuzuji	☐ neodsuzuji
j) Pravidelně užívají LSD, extázi	☐ odsuzuji	☐ neodsuzuji
k) 1x – 2x užijí pervitin, kokain	☐ odsuzuji	☐ neodsuzuji
l) Příležitostně užívají pervitin, kokain	☐ odsuzuji	☐ neodsuzuji
m) Pravidelně užívají pervitin, kokain	☐ odsuzuji	☐ neodsuzuji

13. Doplň následující tvrzení:

Jako zdraví škodlivé a nebezpečné:

a) Příležitostné kouření cigaret	☐ považuji	☐ nepovažuji
b) Kouření cigarety	☐ považuji	☐ nepovažuji
c) Příležitostné pití alkoholu	☐ považuji	☐ nepovažuji
d) Pravidelné pití alkoholu	☐ považuji	☐ nepovažuji
e) 1x – 2x užití marihuany nebo hašiše	☐ považuji	☐ nepovažuji
f) Příležitostné kouření marihuany nebo hašiše	☐ považuji	☐ nepovažuji
g) Pravidelné kouření marihuany nebo hašiše	☐ považuji	☐ nepovažuji
h) 1x – 2x užití LSD, extáze	☐ považuji	☐ nepovažuji
i) Příležitostné užívání LSD, extáze	☐ považuji	☐ nepovažuji
j) Pravidelné užívání LSD, extáze	☐ považuji	☐ nepovažuji
k) 1x – 2x užití pervitinu, kokainu	☐ považuji	☐ nepovažuji
l) Příležitostné užívání pervitinu, kokainu	☐ považuji	☐ nepovažuji
m) Pravidelné užívání pervitinu, kokainu	☐ považuji	☐ nepovažuji

14. Označte, jak bezpečné či nebezpečné je podle tebe užívání následujících návykových látek.

a) Cigarety	☐ velmi bezpečné	☐ bezpečné	☐ nebezpečné	☐ velmi nebezpečné
b) Alkohol	☐ velmi bezpečné	☐ bezpečné	☐ nebezpečné	☐ velmi nebezpečné
c) Marihuana a hašiš	☐ velmi bezpečné	☐ bezpečné	☐ nebezpečné	☐ velmi nebezpečné
d) Lysohlávky	☐ velmi bezpečné	☐ bezpečné	☐ nebezpečné	☐ velmi nebezpečné
e) LSD, extáze	☐ velmi bezpečné	☐ bezpečné	☐ nebezpečné	☐ velmi nebezpečné
f) Pervitin	☐ velmi bezpečné	☐ bezpečné	☐ nebezpečné	☐ velmi nebezpečné
g) Kokain	☐ velmi bezpečné	☐ bezpečné	☐ nebezpečné	☐ velmi nebezpečné
h) Heroin	☐ velmi bezpečné	☐ bezpečné	☐ nebezpečné	☐ velmi nebezpečné

Děkuji za spolupráci a čas, který jste mi věnovali

Hana Dostálová,
studentka JČU v Českých Budějovicích